

NEW RESEARCH ABOUT VESALIUS' MOTIVES OF HIS PILGRIMAGE TO JERUSALEM.

Jozef Verheyden¹ & Frans Vranckaert
Antwerpen/Londerzeel - oktober 2016

Summary

In 2014, the commemorative year of Vesalius' birth, many publications about this great anatomist appeared. There are many gaps and mysteries in his biography. Some gaps were probably filled up by admiration. Jozef Verheyden tried to consider some items in his book '*Vesalius Incognitus*', in close collaboration with Frans Vranckaert.

In this article, the mysterious last months of Vesalius are further investigated. New facts and visions are based on archive research and contemporary witnesses. This paper regards the possible 'motives' of Vesalius' pilgrimage. The authors hope that the complex personality of Vesalius will be better understood.

A. The motives of Vesalius' pilgrimage in the Vesaliana-literature.

In the 19th century much uncertainty and different opinions were expressed. Weiss (1839) believed that the Inquisition had forced Vesalius to leave Madrid. But researcher Moritz Roth (1892) concluded that all known interpretations about Vesalius' travel to Jerusalem are speculative or wrong and that "the most important thing, the motive, remains unknown".

In 1914, Cullen listed nine possible motives, based on all known facts or meanings till then.

Several biographers thereafter (Cushing, O'Malley, Lindeboom, Cocx-Indestege, Vons) and the Belgian searchers (Biesbrouck, Steeno, Goddeeris, Van Hee, Van Robays, Broos, Van Paemel, Dirix) studied some aspects or developed their own ideas and theories regarding the possible motives.

B. Four Spanish archive-letters about Vesalius' pilgrimage: a turn of events.

In 1969 the medical doctor Jose Baron Fernandez discovered in the archives of the Royal correspondence four letters about Vesalius' voyage to Jerusalem. He concluded that Inquisition as a reason should be discarded, since a letter of Philips II expressed affection for his family-doctor.

As a result, most authors adapted their opinion.

C. A different view on the four discovered royal letters.

Ancient letters and formulations should be read carefully, with the customs and historical circumstances in mind. Some details should not be overlooked.

¹ Corresponding author and copyright: Ir.J. Verheyden, Van Schoonbekestraat 113, B 2018 Antwerp.

Jozef.verheyden1@gmail.com

1. Affective formulations in royal court- and administration-letters were often written for protocol, and do not reveal the real thoughts of the Spanish king about his court-doctor Vesalius.
2. The lack of piety of Vesalius was well known. Thus the formulation 'pious pilgrim' is meaningless. The idea of piety as a motive for his pilgrimage should therefore be discarded.
3. The fourth letter, written in Jerusalem by the guardian of the Holy Places, as a thanks to the king, is not accurately read in all details. The 'royal gift' of 500 golden ducats is not from the king, but from the bishop of Cuenca (once *Concha*), Bernardo de Fresnada, who was the king's confessor and his commissioner general of the Crusades.
4. The gift of 500 ducats was rather moderate, as is explained by a few examples.
 - a. The cost of a voyage on sea from Venice to Jerusalem was 42 ducats per person.
 - b. A certain Henricus de Wesele Bruxellensis, father of Andreas, merchant in Venice, left for each of his six children 100 ducats by testament. His son Andreas left Venice in 1564, and arrived end of June in Antwerp, as is published in our book 'Vesalius Incognitus'. (This Andreas could be Vesalius himself, or one of the many members of his family, that we found in the archives of Antwerp and Vilvoorde.)
 - c. The expenses of the Court personnel in 1544 reached in total 1.474.365 ducats.
5. The last crusade left from Venice in 1564, but failed.
 It becomes clear now that bishop Bernardo de Fresnada advised the king to try another crusade against the Turks, which failed. A small military fleet sailed from Venice to Cyprus, with Vesalius on board. But the Turks dominated this area of the Mediterranean Sea. So the fleet was forced to return, 'due to the bad weather' as was mysteriously announced in the (3th) letter from the admiral to the king. So Vesalius probably returned to Venice with the fleet, in April 1564.

D. Some communications by Clusius about Vesalius and his 'health problems'.

Charles de l'Escluse (Clusius) was a famous botanical scientist. He was also a medical doctor, and therefore a colleague of Vesalius. Clusius wrote in 1607 that he disagreed with historian Le Thou about Inquisition being the reason of Vesalius' departure from Madrid. He declared that Vesalius had suffered a serious illness from which recovery had been slow and difficult. So Vesalius went to pilgrimage out of gratitude for his recovery. At this point however, biographer O'Malley, himself a medical doctor, was skeptical, since he had recorded the activities of Vesalius, pursuing his medical practice. He did not find any sign of illness in that period.

E. A different view on the Spanish Inquisition, and the position of the 'Fleming' Vesalius.

An author can be right on one issue, and wrong in another. Since Jose Fernandez discovered the four royal letters, all attention was directed to the new facts they contained. Fernandez discarded thereby the Inquisition as a possible threat for Vesalius. Fernandez argued that king Philips could do nothing against the Inquisition, "even if his own son should be in danger". Indeed the king proclaimed this, loud and clear in public, to an Italian nobleman who was sentenced to death.

However, this does not mean that the king would not protect his own employees in case of minor accusations. A proving example is given.

The authors discovered an important historical study concerning the Inquisition and the 'Flemings' in Spain in the discussed period. All of the accused people were interrogated, some while being tortured, and their answers to the accusations were carefully noted. So a vast Inquisition-archive is available for research. Many astonishing facts are thus revealed. In the period that Vesalius was a court-doctor in Madrid, accused Spanish people were under pressure to free themselves by accusing others, especially Flemings and other strangers. Even some wives were forced to accuse their husband by torturing.

So it appears that Vesalius could have been accused by his colleagues at court, and maybe even accused by his own wife. This probability cannot be excluded as such cases are found in the Spanish archives.

An example of the interrogation of a wife who accused her husband in Antwerp (1567), thereby forcing him to run away, is provided in annex 1 of this article.

If Vesalius was indeed accused by his own wife under pressure from the Inquisition, many facts may be explained, such as the astonishing behavior of Vesalius' wife when they hastily left Spain in 1564. They both left Madrid, but they separated in France. His wife Anna van Hamme went home, and Vesalius went further on to Venice all alone. Most authors concluded that the couple was in an angry quarrel.

Moreover, leaving the court was in contradiction with the explicit order by the king as expressed in the 1st of the four discovered letters. The king ordered Vesalius that he should come back to his court, 'as soon as possible'. The fact that his wife went home shows that they both did not want to return to the court, as the king ordered. Such a manifest disobedience was not without risk.

F. Vesalius, holding unorthodox opinions, was of the threat of confiscation as well.

1. In 1543, invited to the court of the emperor, he burned all his precious papers in Padua.
2. In 1561 he donated his house in Brussels to his only daughter, and went to the court of king Philips in Spain.

G. Some possible personal motives to leave the court.

In the second edition of his book "*de Humanis Corporis Fabrica*" published in 1555 Andreas Vesalius refuted the existence of the rete mirabilis in human bodies. A rete mirabilis (Latin for 'wonderful net') is a complex of arteries and veins lying very close to each other, found in some vertebrates, mainly warm blooded ones. The ancient physician Galen thought that humans also have a rete mirabile in the neck. Radically breaking with Galenic dogma, Vesalius would not accept this idea. He epitomized the awakening of the critical spirit and the onset of modern anatomy.

Christians believe in the existence of the brain and the mind, the body and the soul. Dissection of a human body was forbidden under the decree of Pope Boniface VIII (1294-1303). Anatomists did not find the soul in the body.

H. Vesalius, 'count palatine', protected against the Inquisition?

There is some confusion about the title of 'count palatine'.

- ✓ Until the 13th century some feudal lords were count palatine in Germany.

✓ Emperor Charles V appointed some -very few- of his court members to the honor of 'count palatine'. This title provided many honors and privileges, without any cost for the emperor.

Two known charters from 1556, for Vesalius and his colleague and chief-doctor Cornelis van Baersdorp, written in Latin, are barely readable, but can be compared.

We found also an ancient and extensive charter, written in Dutch, given by the emperor in 1536. Now we can better understand all the privileges of Vesalius, which could seem exaggerated and which Vesalius did not use or at least exhibit. The most important of this privileges for him was an 'immunity' against profane and even ecclesiastic authorities.

As a result of further study, it is proven that Vesalius was in fact not only protected within the borders of the Roman Empire, but also in Spain. In case of any danger to be accused by the Inquisition, it is clear that Philips II had to protect his court doctor, due to his status as a count palatine.

Sending Vesalius away on a pilgrimage to Palestine can be understood as a solution for the king's problem. For Vesalius however, this pilgrimage to Palestine was nearly as risky as the Inquisition. A complex solution which fed the mysteries around his pilgrimage.

It is discovered that court doctor Cornelis van Baersdorp, count palatine and colleague of Vesalius, was also in danger of being accused by the Inquisition, in 1565. He died suddenly, possibly by an heart attack, as is proved by a letter to Cardinal Granvelle.

I. Some possible personal motives to leave the court.

Several contemporary witnesses indicate that Vesalius wanted to leave the court for personal reasons, and that a pilgrimage was the only way to do so in agreement with the king's wishes and catholic behavior.

Some personal motives for leaving the court are possible; his unhappiness surrounded by enemies and colleagues at the court, a threat from the Inquisition, a quarrel with his own wife, et cetera.

At the age of 50, there is bigger chance to lose your parents. Cardinal Granvelle, a school-friend of Vesalius, left Brussels in 1564, 'to visit his sick mother' in Besançon.

Of course Granvelle was forced to leave Brussels by his enemies at the court.

About the mother of Vesalius at that time, more research is needed.

J. The Council of Trent: at last a logical cause of Vesalius's pilgrimage.

An anecdote in the life of court doctor Cornelis van Baersdorp pointed the way to the real and principal motive of Vesalius' departure out of Madrid. The clergy of Bruges held in 1564 a house to house inspection looking for unbelievers. Cornelis van Baersdorp as a mayor was opposed to it. The clergy searched the houses and threatened the residents.

What happened in Bruges, happened certainly in Madrid, probably in 1563. The inspection took place between Easter and Pentecote, by a decision of the Council of Trent. If Vesalius' wife replied to the inspector that her husband had not fulfilled his Easter duty, then a quarrel between the couple is understandable.

An example of such a search in 1574 shows that the house of a nobleman was confiscated thereafter. Finally a logical explanation and a motive for the pilgrimage by order of the king is found.

Conclusion. Rearrangement of 'the motives'. The real motive is finally found.

1. Some formerly expressed motives may become less plausible, because they seem to be no longer valid:
 - ✓ A 'diplomatic mission'.
 - ✓ A pilgrimage due to Vesalius' personal devotion.
 - ✓ A desire to travel and see new horizons.
2. Some 'run away'-motives are discussed further: fear for the Inquisition, even for the king, his enemies at the court, and so on.
3. Some possible personal motives have not been much investigated till now. Perhaps Vesalius wanted to leave the court in 1564, because:
 - ✓ He was in conflict with his wife, who possibly accused him.
 - ✓ His daughter wanted to go home, to marry in Brussels.
4. A search in 1563 as a result of the Council of Trent is the most logical explanation for a pilgrimage imposed by the king. The cause of the angry quarrel between the couple is now clear. This conflict could explain the contradicting rumors about 'the last months of Vesalius', and his mysterious pilgrimage

APPENDIX

1. A note of a (tortured) wife, accusing her husband being present at a secret Calvinistic reunion, in Antwerp, in 1567. As an evidence that a wife could betray her own husband.
2. A charter 'count palatine' in 1536 from the emperor. A complete text in Dutch.
3. A translation of a Latin Imperial charter in 1556, for doctor Cornelis van Baersdorp.
4. A biographical note and some comments about Cornelis van Baersdorp.
5. A translation of an important Spanish publication on Vesalius' last months: *VIAJE DE VESALIO A TIERRA SANTA*. Dr. José Barón FERNANDEZ. Med. & Historia, Febr. 1969, Fasc. LII.

A ship is waiting in Venice

NIEUW ONDERZOEK NAAR VESALIUS' MOTIEVEN VOOR ZIJN BEDEVAART NAAR JERUSALEM

Jozef Verheyden² en Frans Vranckaert
Antwerpen/Londerzeel - oktober 2016

Samenvatting:

Inleiding: Vorige archiefonderzoeken. Vesalius is een mysterieuze figuur.

- A. De motieven voor het vertrek. Beoordelingen in de Vesaliana-literatuur.
- B. Vier Spaanse brieven over Vesalius' bedevaart: een ommekeer.
- C. Een andere kijk op deze vier brieven.
- D. Clusius en 'de gezondheidsproblemen van Vesalius'.
- E. Een pleidooi voor een 'verlaten motief: de Inquisitie.
- F. Kwam Vesalius in aanvaring met de Inquisitie wegens zijn geschriften?
- G. Naast het gevaar voor de Inquisitie was er ook nog de Confiscatie.
- H. Was Vesalius beschermd tegen de Inquisitie met zijn titel van paltsgraaf?.
- I. Devotie en andere persoonlijke motieven voor de bedevaart.
- J. Het Concilie van Trente en de gevolgen voor Vesalius. Het motief is gevonden.

BESLUIT: Herschikking van de mogelijke motieven.

BIJLAGEN:

1. Verhoring van een vrouw te Antwerpen in 1567, die haar man beschuldigt.
2. Een oorkonde 'paltsgraaf' van keizer Karel in 1536. Een volledige tekst in het Nederlands.
3. Vertaling uit een Latijnse oorkonde van 1556, voor dokter Cornelis van Baersdorp, hofarts.
4. Biografische notities en toelichtingen bij Cornelis van Baersdorp.
5. Vertaling van een Spaanse publicatie over Vesalius '*Viaje de Vesalio a Tierra Santa*'.

INLEIDING. Wat voorafging.

In het herdenkingsjaar van Vesalius, in 2014, verschenen tal van publicaties over deze grote anatoom, die de geneeskunde grondig vernieuwde. In de bewondering voor zijn genie hebben vele auteurs alle mogelijke facetten van zijn leven en werk onderzocht. Zijn biografie heeft zelfs enkele verkeerde interpretaties, die we hebben willen rechtzetten in een boek: VESALIUS INCOGNITUS³. In de duizenden geschriften over Vesalius bleef de mens Andries van Wesele vrijwel onbekend. Vandaar de term *incognitus* in de titel.

De auteurs hebben, in nauwe samenwerking Geschied- en Heemkundige Kring van Londerzeel (GHKL), de oude geschiedenis onderzocht van een streek die men 'Klein-Brabant' noemde. Dat gebied omvat de vroegere gemeenten Londerzeel, Steenhuffel, Puurs, Malderen, Lippelo, Liezele, Opdorp en omgeving. In deze streek leefden de voorouders van Jonker Adriaen van Marselaer.

² Correspondentie en copyright : Ir. J. Verheyden, Van Schoonbekestraat 113, 2018 Antwerpen.
Jozef.verheyden1@gmail.com

Telefonisch contact: GSM 0470 381 152 fransvranckaert@gmail.com

³ VERHEYDEN, Jozef. *Vesalius incognitus, incognito in Lippelo*. Uitgave van de GHK Londerzeel. 2014.

De notities van deze Jonker Adriaen van Marselaer (circa 1546 – 1617) in het archief van de familie, en de processen van Jonker Joachim Marchant te Malderen, werpen een ander licht op de 16de en 17de eeuw ⁴. Jonker Adriaen, die gehecht was aan de oude deugden van zijn voorouders, zag de corruptie en het bedrog van de adel toenemen. Jonker Joachim Marchant was een voorbeeld van de gevreesde ontarding, zoals blijkt uit de ontelbare processen die hij voerde.

De archieven van de 15de en 14de eeuw zijn (voor J.V.) moeilijker te doorgronden. Frans Vranckaert doorzoekt liever deze archieven, en voerde daartoe ook archeologisch onderzoek uit ⁵. Adriaen van Marselaer was een vooruitstrevende humanist. Hij bewonderde bepaalde tijdgenoten, zoals Michel Angelo, Mercator, Farnese, en schreef er lyrische gedichten over. Hij trok vanaf 1582 te voet langs sluiptwegen door het gebied van zijn voorouders, dat in handen was van de 'vrijbuiters'.

Daar leerde hij een wat mysterieuze man kennen, ene Jan van Wesel. Die was ooit hoveling van keizer Karel, maar verdiende later zijn kost te Antwerpen, en was boer te Lippelo. Adriaen bezocht zijn graf te Lippelo in 1593. Deze Jan van Wesel was duidelijk dichte familie van Vesalius, maar het verband is nog niet bewezen ⁶.

Velen hadden in deze gevaarlijke streek redenen om discreet te blijven. Ook het levenseinde van de grote anatoom Vesalius, gekend in heel Europa, blijft mysterieus. Dat is voor wellicht voor een groot deel aan hem zelf te wijten.

Het doel van deze studie is een overzicht te geven over **de mogelijke motieven** van Vesalius' bedevaart naar Jeruzalem in 1564. Zonder in te gaan op het verloop van de reis zelf Wij hebben gepoogd zo veel mogelijke uitgangspunten te onderzoeken en er de nodige conclusies uit getrokken.

Eens te meer werden we geconfronteerd met een geschiedenis in evolutie. In de geconsulteerde perioden kregen we dikwijls andere uitgangspunten en conclusies, die niet altijd verrijkend waren. Het probleem was om, los van sommige interpretaties, ons terug in te leven in 1564, en alle situaties van toen te vergelijken.

Op die manier kwamen we tot een doodeenvoudige verklaring: een huiszoeking door de 'geestelijkheid, bij Vesalius in het voorjaar van 1563.

A. De motieven voor het vertrek: beoordelingen in de 'Vesaliana'-literatuur.

1. Een bondige samenvatting volgens Weiss in 1839 ⁷.

"André Vésale, né à Bruxelles en 1514, successivement premier médecin (sic) de l'empereur Charles-Quint, et de son fils, le roi Philippe II. Il mourut dans l'île de Zante le 15 octobre 1564, à son retour d'un pèlerinage que l'inquisition l'avait forcé (sic) de faire à Jeruzalem, en expiation de ses travaux anatomiques, qui ont immortalisé sa mémoire."

Weiss schreef dit in een voetnoot, als verduidelijking bij de naam van Vesalius. Allicht gaf hij hiermee de toenmalige mening weer, althans deze in Frankrijk.

⁴ In de uitgaven van GHKLonderzeel: Jozef Verheyden. *Glasramen in de beeldenstormen* (volgens de notities van jonker Adriaen van Marselaer), en *Het Hof van Marselaer in de 17de eeuw* (over het leven van Jonker Joachim Marchant).

⁵ VRANCKAERT, Frans. Ere-voorzitter Geschied- en Heemkundige Kring Londerzeel (GHKL).

⁶ De huidige genealogie van Vesalius steunt hoofdzakelijk op archiefonderzoek te Brussel en Leuven. In de archieven van Vilvoorde en Antwerpen vonden we tientallen familieleden, die deze genealogie moeten aanvullen.

⁷ WEISS, M. Ch. *Papiers d'état du Cardinal de Granvelle ..* . Paris, Imprimerie Royale. Vol. 6, pag. 587, voetnoot.

2. Professor Moritz **Roth**, uit Basel ⁸, heeft als eerste in 1892 zoveel mogelijk archiefbronnen opgezocht om een goed onderbouwde biografie te schrijven. Zijn voorgangers hadden zich vooral beperkt tot de werken van Vesalius zelf. Hij was erg kritisch voor zijn voorgangers, en dat was nodig.

Over de motieven voor Vesalius' bedevaart en de noodlottige afloop noemde hij drie soorten interpretaties: a. *de Spaans-Franse*, b. *de Spaans-Belgische*, en c. *de Italiaanse*.

a. Volgens Hubertus **Languet** had Vesalius een edelman opengesneden. Toen bleek dat het hart nog klopte, volgde er de een klacht bij de Inquisitie. Koning Philips II kon hem toen redden door hem naar Jerusalem te sturen. Een gelijkaardig verhaal kwam van zijn Franse collega Ambroise **Paré**, maar de schijndode was nu een vrouw. Roth, als geneesheer, betwijfelde sterk of dit wel mogelijk was.

b. Volgens de bekende botanicus Charles de l'Ecluse (**Clusius**) ⁹ heeft Vesalius eerst ontslag aan de koning gevraagd, maar dit werd hem door Philips II geweigerd. Daarop zou hij voor lange tijd ziek geworden zijn, maar weer hersteld. Nu zou hij zich opnieuw tot Philips II gewend hebben met het verzoek om, uit dankbaarheid voor zijn genezing, een pelgrimstocht naar Jeruzalem te mogen maken ¹⁰.

Clusius maakte zich er zich later druk over dat historicus **De Thou** zich vergiste in zijn '*Histoire universelle*..' ¹¹ over Vesalius' levenseinde. De Thou vermeldde daarna de brief van Clusius wel, maar wijzigde zijn tekst niet. Hij hechtte blijkbaar meer geloof aan het hierna volgende verhaal van Bizarus. De mening van Clusius wordt verderop nog besproken.

c. De Italiaanse historicus Pietro **Bizarus** ¹² schreef in 1568, als eerste, in zijn '*Historia Pannonicum*..' een verslag over Vesalius' levenseinde. "*Een goudsmid uit Venetië vond de dode Vesalius toevallig (sic) op een strand op het eiland Zakynthos, en begroef hem daar in het zand, zodat de wilde dieren er meer konden aankomen.*"

Over 'het motief' schreef Bizarus niet ¹³.

Roth schreef hierna kort en bondig dat alle speculaties over de bedevaart en de dood van Vesalius maar geruchten waren en dat er helemaal niets geweten was over het belangrijkste, namelijk het motief. Hij schreef: "*All diese Dinge sind zweifelhaft oder irrthümlich. Das Wichtigste, das Motiv der Jerusalemreis, ist und bleibt unaufgeklärt*" ¹⁴.

Wie zich uit alle mogelijke gegevens en bronnen van Vesalius al een beeld over hem als mens had gevormd, kwam tot het inzicht dat een devote pelgrimsreis helemaal haaks stond op zijn aard. Nergens is bij hem enig spoor van geloof of godsdienstigheid te merken, wat toch normaal zou zijn in die tijd. En een bedevaart als straf zou niet in verhouding zijn met wat men hem kon verwijten.

⁸ ROTH Moritz. *Andreas Vesalius Bruxellensis*, Berlin, G. Reimer, 1892, vii.

⁹ Charles de l'Escluse (Carolus Clusius) (Atrecht 1526 – Leiden 1609), Zuid-Nederlandse plantkundige, was student in de rechten te Leuven, in de medicijnen te Montpellier en Parijs, maar is vooral bekend als plantkundige. Hij was professor te Leiden, en voerde veel planten in ons land in, o.a. de paardenkastanje, de plataan, de snijboon, de schorseneer, de jasmijn en de tulp. Hij bezocht o.a. Spanje en Portugal in 1564.

¹⁰ L'ECLUSE, Charles de. '*A Monsieur le Président de Thou*' in *Histoire Universelle*, Deel 3.

¹¹ DE THOU, Jacques Auguste. *Histoire universelle*.. Deel 3. Basel, 1942.

¹² BIZARUS, Petrus. *Historia della guerra ...*, Lyon, G. Rovillio, 1568.

¹³ De tekst van José Baron Fernandez uit 1969, hier in bijlage integraal vertaald, wijkt op belangrijke punten af van de tekst van Bizarus samengevat door Roth.

¹⁴ ROTH, op. cit, pag. 278.

De hier volgende biografen, hadden allen hun twijfels. Hoogstens legden zij een ander accent.

3. Georges Matheson **CULLEN**¹⁵ was in 1914 de eerste die een lijst opmaakte van negen mogelijke motieven: a) Vesalius nam ontslag, moe van de intriges aan het Hof. b) hij was gedwongen tot ontslag wegens de intriges van de dokters, aanhangers van Galenus. c) hij vertrok omdat hij zijn carrière wilde beëindigen als anatoom d) of zijn kennis vergroten met een reis naar Egypte. e) hij wilde een weddenschap winnen f) of een belofte volbrengen. g) hij bedacht een smoes om weg te kunnen uit het Hof, h) of weg van zijn vrouw, i) of hij werd veroordeeld tot een pelgrimstocht door de Inquisitie¹⁶.

4. Harvey **CUSHING**¹⁷ had als chirurg vooral belangstelling voor het werk van de anatoom. Ook hij onderzocht de geruchten (Languet, Clusius, Bizarus), met voor elk de evidente twijfel. Hij kwam tot een logische conclusie: Vesalius was al met tegenzin naar het Hof van Philips II vertrokken, maar wilde eigenlijk naar Padua, dromend van een nieuwe carrière als professor. Aan het Hof voelde hij veel vijandschap: jaloezie van zijn collega's, haat tegen alle Vlamingen, en weerstand van de aanhangers van de oude Galenus.

Deze interpretatie houdt nog stand tot nu toe, behalve het idee over Padua. Een carrière als professor te Padua zou immers ingaan tegen het bevel van Philips II aan Vesalius, om na de bedevaart onmiddellijk terug te keren naar het Hof te Madrid. Bovendien was deze leerstoel al bezet¹⁸. Dat zijn vrouw in 1564 al naar Brussel vertrokken was, wijst in dezelfde richting.

5. Charles **O'MALLEY**¹⁹ geloofde de vele tegenstrijdige geruchten ook niet, en opperde ten slotte een eigenaardig idee. Vanuit de mening dat Vesalius door niemand verplicht was om deze bedevaart te doen, dacht hij aan een soort plezierreis²⁰. Hij merkte natuurlijk ook wel op, dat Vesalius misschien een smoes had verzonnen om naar huis te kunnen vertrekken.

6. De Nederlanders Gerrit Arie **LINDEBOOM** (vanaf 1961) en Elly **COCX-INDESTEGE**, archief-specialiste, (vanaf 1970), en de Française Jacqueline **VONS** zijn ook in de ban geraakt van het werk van Vesalius. Zij schreven elk een uitgebreide biografie. Lindeboom was de eerste biograaf die veel aandacht besteedde aan Vesalius als mens. Hij kwam tot het besluit dat Vesalius aan het Hof te Madrid teleurgesteld en depressief werd, en ook problemen kreeg met zijn vrouw. Voor Lindeboom was het een verklaring van *zijn vlucht uit een mooie positie, en uit zijn huwelijk*²¹.

¹⁵ CULLEN, George Matheson. *The passing of Vesalius*, Edinburgh, W. Green & Sons, 1914.

¹⁶ Deze lijst motieven van Cullen is door T. Dirix samengevat in 'Portraits and other hoaxes. *Wy some research about Vesalius is not picked up*. Internet. Interalia Magazine 19/12/15.

¹⁷ CUSHING, Harvey. *A bio-bibliography of Andreas Vesalius*, New York, Schuman's, 1953, 229 pp.

¹⁸ Prospero Borgarucci, ooit nog een leerling van Vesalius, bezette de leerstoel anatomie te Padua in januari 1564. De professoren werden aangesteld door de Senaat te Venetië. Borgarucci publiceerde in 1568 te Venetië een werk 'Chirurgia Magna' op naam van Andreas Vesalius. Volgens Cushing zou dit werk evenwel niet van Vesalius zijn, maar zou geschreven zijn op basis van nota's van zijn studenten.

¹⁹ O'MALLEY, Charles Donald. *Andreas Vesalius of Brussels 1514 – 1564*. Berkeley and Los Angeles, University of California Press, 1964, 8°.

²⁰ O'MALLEY, op. cit. "It appears likely that Vesalius had no intention of returning to Spain, .. in the past he had frequently used his leisure for travel, which he apparently had enjoyed, the necessary leisure was available"

²¹ LINDEBOOM, Gerrit Arie. *Andreas Vesalius 1514 – 1564. Een schets van zijn leven en werken*. [Andreas Vesalius. A sketch of his life and works], Haarlem, De Erven F. Bohm, 1964. Het citaat in de tekst op pag. 183.

7. In België hebben de academici Maurits **BIESBROUCK**, Omer **STEENO**, Jan **GODDEERIS**, Robrecht **VAN HEE**, Johan **VAN ROBAYS**, Paul **BROOS** en Geert **VAN PAEMEL** elk belangrijke bijdragen geleverd voor de studie en herdenking van Vesalius. De drie eerste auteurs Biesbrouck, Steeno en Goddeeris werkten veel samen ²².

8. De Spaanse medicus **José Baron Fernandez** publiceerde in 1969 als hobbyist vier verrassende brieven over Vesalius, gevonden in Simancas²³. Deze worden in een volgend hoofdstuk toegelicht. Wat 'het motief' van de pelgrimtocht betreft, verwierp hij met klem de Inquisitie, en ook de gezondheidsredenen. Hij dacht eerder aan de jaloersheid van Vesalius' collega's als aanleiding voor zijn vertrek. Dit vertrek was *"niet zozeer om Spanje definitief te verlaten, maar op een heimelijke manier, om de koning te misleiden over zijn echte voornemens."* Dat vertrek kon alleen maar tijdelijk zijn, vond hij, *"want de getrouwheid aan de koning bleef onverwoestbaar"*.

Fernandez gaf tenslotte toe dat hij het ook niet goed wist. *"Zich inleven in een sociale leefwereld, in de omgeving van Vesalius, is een moeilijk werk voor iemand die als ik onervaren is in deze discipline"*.

9. Op het internationaal Vesalius-congres te Zakynthos in 2014 was de belangstelling voor de grondlegger van de anatomie wereldwijd. De Belgische auteurs werkten samen met de mede-inrichter, de Belgische Consul Theo **DIRIX**. Het levenseinde werd er uiteraard besproken.

De Griek Pavlos **PLESSAS** poneerde scheurbuik als doodsoorzaak. Theo Dirix beschreef, naar eigen zeggen als *taphofiel* (onderzoeker van grafzerken), zijn zoektocht naar het graf ²⁴ van Vesalius, daar waar ooit het klooster van Santa Maria della Grazie stond. Onderzoek naar het graf zou nog niet uitgevoerd zijn.

Ook enkele kunstenaars waren er, geboeid door de revolutionaire illustraties van zijn werk. Het motief van de bedevaart zelf kwam er niet zozeer aan bod.

B. Vier Spaanse archief-brieven over Vesalius : een ommekeer.

Het risico van speculaties wordt aangetoond door het vinden van nieuwe gegevens in de archieven. Het enorme Spaans archief (Salamanca, Simancas), en ook dat van bijvoorbeeld Venetië, werd tot nog toe nauwelijks onderzocht voor wat Vesalius betreft.

De reeds voorgestelde Spaanse auteur J.B.Fernandez vond ze in de correspondentie van en naar Philips II:

a/ januari 1564. Een aanbevelingsbrief van Philips II voor zijn hofarts Vesalius.

b/ 13 maart 1564. Een brief vanwege de ambassadeur van de koning, vanuit Venetië: *"Vesalius is hier aangekomen de 1ste van de maand, en kan met de vloot vertrekken naar Cyprus"*.

c/ begin april 1564. Een brief vanuit Cyprus: *"De militaire vloot, met Vesalius aan boord, kan niet verder, vanwege het slechte weer"*.

d/ 29 mei 1564. Een bedankingsbrief van de gardiaan van het Heilig Land te Jeruzalem. Hij heeft 500 dukaten ontvangen, en geeft de bedankingsbrief mee aan Vesalius.

²² Dr Biesbrouck vulde de bibliografie 'Vesaliana' aan, en onderzocht Vesalius' levenseinde. Dr Steeno schreef vooral bijdragen over de Iconografie. Dr Goddeeris zocht onlangs (2015) in Duitsland het origineel archief-relaas op van Solenander over Vesalius' overlijden. Dit verhaal komt hier niet aan bod.

²³ FERNANDEZ José Barón. *Viaje de Vesalio a Tierra Santa*, Medicina & Historia, Febr. 1969, Fasc. LII.

²⁴ DIRIX, Theo. *The quest for the lost grave*. Uitg. Lannoo, 2014.

1. De teksten werden met vertraging aangepast.

Als gevolg van dit archiefonderzoek en de publicatie van Fernandez werden de teksten aangepast, maar pas na tientallen jaren. De Inquisitie als motief werd verlaten, omdat Fernandez dit idee verwierp. Een plotse dood door schipbreuk (dus van het ganse schip en zijn bemanning) was ook niet meer evident, toen bleek dat de bedankingsbrief, die vanuit Jeruzalem met Vesalius werd meegegeven, in Madrid goed en wel was ontvangen. Ook het motief over een leerstoel te Padua werd verlaten.

Wegens het belang ervan hebben we de Spaanse tekst van Fernandez in bijlage 5 volledig vertaald. o.a. in verband met de 4 brieven. Want blijkbaar was een taalprobleem de oorzaak dat men er zo laattijdig mee rekening hield. Ook hij bekeek de teksten van de vorige biografen met de nodige kritische geest, net als Roth in 1892.

Over de vele verhalen en mythes rond Vesalius' pelgrimstocht was hij niet mals. Een citaat: *“Door de onzekerheid en het gebrek aan documenten over zijn verplaatsingen op de Middellandse zee ontstond een legende, die nog aangedikt en vervalst werd door wilde verhalen. Naarmate de schrijvers zich zo konden behelpen over dit suggestief thema, hebben ze alles aangedikt en valselijk ingekleurd met hun fantasie.”*

2. Fernandez had moeite met de gangbare biografie van Vesalius vanaf 1559.

Fernandez heeft ook de vele voorgaande biografieën van Vesalius aandachtig ingezien. Hij gaf een samenvatting weer in zijn artikel, maar eindigde deze al in 1559, tot de zogenaamde inscheping van Vesalius als hofarts van Philips II naar Spanje in 1559.

Hier stond Fernandez immers voor een dilemma. Voor hem, net als voor anderen zoals Roth, was het totaal ondenkbaar dat Vesalius in het gevolg van Philips II zou ontbreken: *“zijn hoge sociale status op het schip was niet alleen te wijten aan zijn prestatie bij de gekwetste Franse koning Henry II, zijn vorige taak als hofarts van keizer Karel, maar ook aan het aureool van zijn schitterende titel van paltsgraaf hem door de keizer toegekend.”*

Maar Fernandez zocht tevergeefs de naam van Vesalius in de loonlijsten van het Hof.

“Maar wij hebben nochtans zijn naam niet kunnen vinden in de zogenaamde “Nóminas de Corte” van die periode, zoals die opgenomen zijn in het archief van Salamanca, en ook niet de manuscripten van de Nationale Bibliotheek van Madrid, waarin de namen van het medisch personeel van het Hof vermeld zijn. Misschien was hij toch aan het Hof wegens zijn persoonlijk aanzien bij Philips II, of ten minste was hij misschien hooggeacht door zijn Spaanse collega's”.

Fernandez scheen niet te begrijpen dat een benoeming tot hofarts van Philips II toen helemaal niet zo aantrekkelijk was als meestal gedacht, en dat drie desgevraagde befaamde artsen vóór hem nog liever ergens stadsarts waren, dan in zijn gevolg mee te trekken naar Spanje²⁵. Dat gevolg was overigens vrij beperkt, zoals het ook het geval was met het gevolg van keizer Karel toen hij zich terugtrok naar Spanje.

- ✓ **Cornelis van Baersdorp**, lijfarts van keizer Karel van circa 1550 tot aan zijn dood in 1558. Baersdorp trok zich daarna terug in Brugge. In 1556 verkreeg hij volgens een akte de titel van paltsgraaf, met tal van privileges. Ook Vesalius verkreeg deze titel. Dit alles wordt in bijlage 4 uitvoeriger besproken.

²⁵ VERHEYDEN, Vesalius Incognitus, Opus cit., pag 69.

- ✓ De beroemde stadsarts en botanicus Rembert **Dodoens** werd door Philips II wel gevraagd, maar kon weigeren. Hij bleef stadsarts te Mechelen.
- ✓ Johannes Goropeus **Becanus** (Jan van Gorp uit Beke), ooit lijfarts van koningin Eleonora, vrouw van Frans I, kreeg ook een aanbod van Philips II, maar hij sloeg dit af. Hij vestigde zich in 1554 als stadsarts te Antwerpen.

Vermoedelijk is Vesalius dus pas in 1561 noodgedwongen naar het Hof van Madrid getrokken. Toen was zijn dochter Anna 16 jaar en wettelijk huwbaar, zodat hij zijn huis aan haar kon schenken, en alles achterlaten. Wellicht voor alle zekerheid, met het oog op een mogelijke confiscatie, zoals verder is aangetoond.

C. Een andere kijk op de vier brieven.

De vier 'Vesalius-brieven', ontdekt door Jose Baron Fernandez, zijn een studie op zichzelf waard. Om de betekenis goed in te schatten moet men niet alleen de inhoud van deze brieven aandachtig lezen. Men moet ook rekening houden met de tijdsomstandigheden, en de diplomatieke wijze van schrijven uit die tijd.

Naar ons gevoelen heeft men enkele details in deze brieven over het hoofd gezien. In elk geval komen wij na het lezen tot een geheel andere conclusie. We beperken ons hier tot één onderwerp van deze tekst, het 'motief' van de bedevaart.

1. Vesalius werd door Philips II vriendelijk bejegend in zijn brief, maar was geen 'Lieve en beminde'.

De wijze van briefschrijven aan het Hof van de Spaanse koning was toen geheel anders dan nu. Dit kan de hedendaagse lezer op het verkeerde been zetten. De koning, of ten minste zijn vertegenwoordigers in de verschillende Raden van Bestuur, begonnen hun brieven aan hun beambten dikwijls met de term '**Lieve en beminde**'. En onderdaan eindigde zijn eerbiedige brief dan met het '**kussen**' van de handen, of zelfs van de voeten.

Bij nader inzien staat in de brief tweemaal de term 'welgevallen'. Dat is meer dan nodig voor het protocol. Indien Vesalius door de Inquisitie zou aangeklaagd zijn, dan lijkt een erg vriendelijke bejegening onwaarschijnlijk.

Men zou de de teneur en de bewoordingen van gelijkaardige opdrachten van Philips eens nader kunnen onderzoeken. Die zijn uiteraard ook te vinden in het archief van Salamanca. Hier volgt dan de tekst van de eerste brief.

“De koning, Secretaris Garcihernandez, onze bediende, Dokter Vesalius die medicus was van mijn vader de keizer, glorierijke memorie, en nu de mijne, die mij diende en nog dient, en mij welgevallig is. Met de wil om hem te begunstigen en te danken, om welke beweegredenen uit devotie, gaat naar Jeruzalem om het H. Graf van onze Heiland te bezoeken, met mijn welgevallen en goedkeuring.

Ik draag u op om hem goede doorgang te verlenen, en hem ik alle gevallen te helpen en te steunen alsof het voor mij was, zodat hij kan gaan en terugkomen in alle veiligheid, en op de kortst mogelijk tijd, opdat hij mag terug keren om zijn dienst bij mij voort te zetten, en dat gij doet wat er staat.

Aldus vanuit Monzon, Januari 1564.

2. De bedankingsbrief van uit Jeruzalem is niet goed gelezen.

De bedankingsbrief te Jeruzalem gericht aan koning Philips is door de gardiaan Bonifacio Stefano da Ragusa in het Italiaans geschreven. Een gardiaan is de abt van een Franciscaans klooster. Deze abt droeg te Jeruzalem ook de titel 'bewaker van het Heilig Graf'.

De belangrijkste tekst, behalve de beleefdheidsformules, door Fernandez in het Spaans vertaald, luidt aldus:

“El doctor Vesalio, devoto peregrini en Jerusalem, portador de la presente, ha expuesto de parte del Reverendissimo Obispo de Concha, la real liberalidad de los quinientos ducados ordenados a los culturas catolicas de su reino Jerusoli, mitano como subsidio de este santuarios, vivos y verdaderos espejos de nuestra salvacion, De brief eindigt met: “del sacre monte Sion dentro de Jerusalem, el dia 29 de Mayo de 1564”.

Deze belangrijke zin is, menen wij, aldus te vertalen: *“Dokter Vesalius, vrome pelgrim in Jeruzalem, drager van deze (brief), heeft getoond (afgegeven) vanwege de eerbiedwaardige bisschop van Concha * de royale som van 500 dukaten, bestemd voor de katholieke eredienst in uw rijk Jeruzalem, “*

* Concha is de oude Spaanse naam, ook de Latijnse naam, voor de huidige Spaanse stad Cuenca.

Men kan zich bij een vertaling (van een vertaling) vergissen. In sommige vertalingen zijn twee belangrijke details weggelaten. Bij voorbeeld, in een Engelse vertaling: *“The Nuncio and Custodian of the Holy Places thanks Philips II for the royal gift of five hundred ducates that doctor Vesalius, pious pilgrim, has brought as an aid to the shrines for the Catholic faithful in Jerusalem”.*

Er staat nochtans duidelijk in de brief dat het geld, afgegeven door Vesalius, van de bisschop van Concha kwam, en dus niet van koning Philips.

Er wordt verder gewezen op het feit dat Philips II niet alleen koning was van Spanje, van de Nederlanden, en zo voort, maar -in theorie althans- ook van het koninkrijk Jeruzalem.

Dat verklaart de zinsnede “in uw rijk Jeruzalem”. Het Franciscaner klooster op de berg Sion (Zion) te Jeruzalem was dus in feite een klein deel van het territorium van het ‘koninkrijk’, als een enclave in een Turks gebied ²⁶.

3. De ‘royale gift’ van 500 dukaten: niet koninklijk, en eigenlijk ook niet zó veel.

500 gouden dukaten, het lijkt erg veel. De gouden dukaten waren oorspronkelijk munten uit Venetië, waarvan men zich ook in de stopplaatsen onderweg (de Griekse eilanden, Cyprus,..) kon bedienen. En ook in het Heilig Land waren ze bruikbaar en welkom. Het goud kon altijd omgesmolten worden.

Een gouden dukaat was bijna zuiver goud (98,3 %), en woog 3,494 gram per stuk. 500 dukaten wogen dus samen bijna twee kilogram, een hoeveelheid die men in zijn bagage kon verstoppert. Bedevaarders werden van alle kanten belaagd door dieven, verkopers van

²⁶ De Turken lieten alleen deze Franciscanen toe in het Heilig Land. De Franciscanen ontvingen de bedevaarders, lieten hen de Heilige Plaatsen zien, uiteraard tegen betaling. De Turken, op hun beurt, vingen de pelgrims op de weg van de haven Jaffa naar Jeruzalem op, en eisten doorgangsgeld, van elk volgens hun schatting. Soms werden ze daartoe eerst in een kelder opgesloten.

devote voorwerpen, door de Turken, en zo voort. Onderweg op de boot verstopten zij hun geld in de houten kist waar ze op sliepen, of in hun voorraad varkensvlees.

Er werd met gouden dukaten soms geknoeid, door ze om te smelten tot munten met minder goudgehalte. Een goudsmid kon het goudgehalte van een munt schatten. Hij herkende een vervalsing aan de klank van de munt op een marmeren blad ²⁷. Op een boot met circa 40 pelgrims kon men een goudsmid dus goed gebruiken. Dat verklaart ook waarom (in het verhaal van Bizarus) een goudsmid op het strand de stervende pelgrim Vesalius heeft begraven.

Om een idee te hebben van de gebruikswaarde van een dukaat, volgen hier drie voorbeelden.

- I. De bedevaarders betaalden in Venetië in 1525 voor hun reis elk 42 dukaten, heen en terug. Dat en veel meer kan men vernemen uit de vele reisverslagen uit die eeuw ²⁸. Vooral de Nederlanders noteerden alles wat ze zagen op hun tocht. Die bedevaarders waren niet allen rijk. Ze mochten zich vooral niet rijk tonen. De edellieden verborgen hun kentekens en hun adellijke titel, met een valse naam. Vesalius zal zich wel als een arme man en anoniem tussen de reizigers begeven hebben ²⁹.
- II. Het bezit van een rijke koopman bedroeg circa 500 dukaten, zoveel als het meegegeven bedrag. Zo blijkt uit een testament van ene Henry de Wesele, *dict de Bruxelles*, gestorven circa 1520 in Venetië ³⁰. Hij liet aan elk van zijn zes kinderen 100 gouden dukaten na ³¹. Dat was dus meer dan de 'royale' gift met Vesalius meegegeven voor de bewakers van het Heilig Land.
- III. De begroting van de gewone uitgaven van de hofhoudingen te Castilië in 1544 bedroegen in totaal 1.474.365 dukaten ³². Aan het Hof waren ongeveer 300 personen verbonden, de meesten deeltijds.

4. De bisschop van Concha was biechtvader van de koning.

In 1564 was de bisschop van Concha de Franciscaner Bernardo de Fresnada (1495 – 1577). Deze bisschop was ook biechtvader dan Philips II en tevens zijn Commissaris Generaal van de Kruistochten. Het bisdom Cuenca hing af van de aartsbisschop van Toledo.

Bernardo de Fresnada werd in 1571 opgevolgd door Gaspar de Quiroga, die daarna aartsbisschop werd te Toledo, èn Groot-Inquisiteur. (Philips benoemde abten en Inquisiteurs, die zijn voorkeur weg droegen, alhoewel hij daarmee de kerkelijke rechten en tradities schond.)

²⁷ Een marmeren tafelblad is in het Italiaans *banca*, of *banca*. Vandaar de woorden *banken*, en *bankieren*.

²⁸ O.a. Arent Willemz, *Bedevaart naar Jeruzalem in 1525*. Bron: Ben Wasser. Nederlandse pelgrims naar het Heilige Land (1450-1650).

²⁹ In Jeruzalem maakten sommigen zich bekend bij de gardiaan, om een bewijs van hun bedevaart te bekommen. Ze konden er ook de titel van 'ridder van Jeruzalem' verkrijgen.

³⁰ In Venetië woonden een aantal Vlaamse families van kooplieden, die er hun naam soms een Zuiderse klank gaven: De Haene werd dus d'Anna, Mannaert werd Manarte, Van Wesele werd de Wesele. Volgens historicus Puttevils waren vooral bekend: de families Van der Molen, De la Faille, Mannaert, de Cordes, en de Haene. Bron: PUTTEVILS Jeroen. *Merchants and Trading in the Sixteenth Century: the golden age of Antwerp*. Pickering & Chatto (nu Routledge).

³¹ Not. Zeger 's Hertoghen, 1544. Folio 18. 22 febr. "*Cecilie de Wesele, fille de feu Henry de Wesele dict de Bruxelles, demeurant en ceste ville d'Anvers, estant en bons sens, mémoire .. Item elle donne à ses frères et seurs, les 100 ducats d'or lesquelz son feu père a elle laisse par son testament .. les 100 ducatz entre eulx par égale portion.*"

³² BLOCKMANS, Wim. *Keizer Karel V, de utopie van het keizerschap*. Uitg. van Halewijck, 2000. Pag. 180.

5. In 1564 vertrok de laatste kruistocht, maar die mislukte.

Dank zij deze informatie wordt alles duidelijker, rekening houdend met de omstandigheden. De bisschop van Cuenca praamde Philips II om nog eens een kruistocht te beginnen. Maar Philips had daar de nodige krijgsmacht niet voor. De Spaanse vloot was tevoren grotendeels tot zinken gebracht door de Turken. De Turken hielden in 1564 de toegang tot het Heilig Land op de Middellandse zee bezet. 1560-1571 was een oorlogsperiode voor Philips II. De kleine Spaanse vloot, onder leiding van admiraal Malatesta, en met Vesalius aan boord, geraakte daarom niet verder dan Cyprus en keerde dus noodgedwongen terug naar Venetië. Dit blijkt uit de derde van de vier archief-brieven, door Fernandez ontdekt. In deze brief meldt de kapitein dat hij niet verder kon 'vanwege het slechte weer'. Deze diplomatische term moet men lezen volgens de logica, want de brief was gericht aan de 'onoverwinnelijke' koning.

Over de verdere afloop van de bedevaart van Vesalius daarna zijn de geruchten tegenstrijdig.

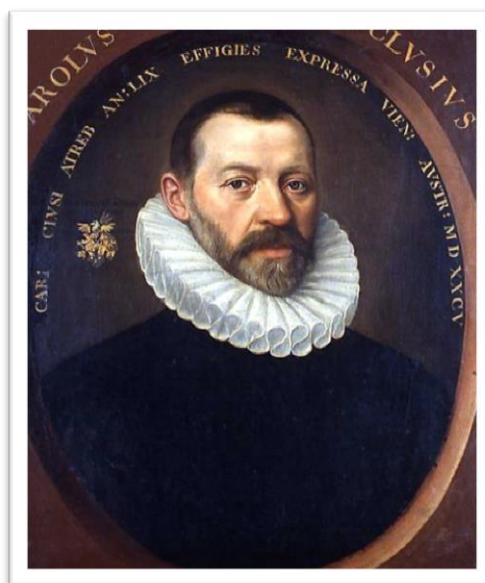
Men kan wel een eind verder geraken, indien men zich in de situatie van Vesalius op die plaats en die omstandigheden kan inleven. Hoe kon Vesalius zich in deze onveilige situatie het best redden? Had hij eigenlijk nog verplichtingen tegenover Philips II, als die hem geen veilige overtocht naar het Heilige Land met de militaire vloot kon garanderen?

Volgens Bizarus kwam Vesalius toen ineens op het idee dat men hem had gevraagd om de leerstoel in de anatomie te Padua terug in te nemen. Dat was duidelijk een smoes, want deze leerstoel was al bezet.

Hier past dus alweer een denkoefening, zonder de vooroordelen van een mythe.

D. Clusius en 'de gezondheidsproblemen' van Vesalius.

Charles de L'Escluse (Clusius), medicus en botanicus, is een belangrijke getuige voor het levenseinde van Vesalius. Zoals al gesteld, rangschikte de Vesalius-biograaf Roth hem bij de 'Spaans-Belgische' interpretatie, waarbij Clusius niet akkoord ging met de 'Italiaanse' versie, van Bizarus en Le Thou.

Carolus Clusius. Een medicus die zich laat portretteren als een edelman, met een dubbel gesteven plooi kraag.

Heel anders is het voor de hofartsen Cornelis Van Baersdorp (zie verderop) en Vesalius zelf. Van Clusius zijn een aantal manuscripten bewaard gebleven, los van zijn botanisch vakgebied. Marie-Elisabeth **Boutroue**³³ vond vier ervan in de *Bibliothèque Nationale* te Parijs, en een in het Plantin-Moretus-museum te Antwerpen.

Boutroue stelt dat Clusius deze notities schreef, soms in de marge van andere werken, en op vraag van de auteur zelf. Het betreft personen en feiten die hij zelf had gekend. Na grondige bespreking en vergelijking van deze documenten, oordeelt zij dat de suggesties en correcties van Clusius niet negatief bedoeld waren, maar dat hij er uit zorg voor de waarheid en nauwkeurigheid veel tijd aan had besteed. Een reden te meer dus om de notities van Clusius over zijn collega Vesalius aandachtig te onderzoeken.

De notities van Clusius over zijn collega Vesalius, in 1607.

Clusius schreef in 18 januari 1607 aan J.A.de Thou, dat hij de drukproef van zijn werk *'Historiarum sui Temporis'* ontvangen had, en deze zich had laten misleiden door getuigenissen van anderen over het vertrek van Vesalius uit Spanje:

“En lisant legerement ce qui s’est passé en l’an 1564, j’ai observé que vous avez esté mal informé de la façon de la mort de Wesalius, lequel parti d’Espagne pour faire son voyage de Jérusalem, quasi en même temps comme j’y entray. Il en sortit par Perpignan et j’y entray par Guipuzcoa et Vittoria. Je vous advertiray avec plus de loisir comme son dit voyage s’est passé, l’ayant entendu partie en Madrid à la cour du roy d’Espagne, partie l’année suivante à Bruxelles à mon retour d’Espagne”.

Hier is alvast op te merken dat Clusius in Spanje aankwam via de Westkust. Hij kan dus de gesprekken aan het Hof te Madrid gehoord hebben begin 1564, inclusief de mogelijke allusies over de Inquisitie als motief van het vertrek. Clusius was in 1565 naar eigen zeggen dus te Brussel. Hij kon daar de ‘weduwe’ van Vesalius (Anna van Hamme) ontmoet hebben. Zeer waarschijnlijk wel, want hij kende details over de terugreis langs Frankrijk van Vesalius en diens vrouw. Die kon hij in 1564 niet onderweg naar Madrid, of aan het Hof gehoord hebben.

Zijn versie van de feiten komt dus niet van Vesalius, maar van diens vrouw.

Enkele bladzijden verder in het manuscript, komt Clusius op het vertrek van Vesalius uit Spanje terug. Hij schreef *“dat Vesalius niet kon wennen aan de manier van leven aan het Hof te Madrid. Vesalius zou er ernstig ziek geworden zijn. Toen vroeg hij aan de koning om, als hij zou genezen, uit dankbaarheid een bedevaart naar Jeruzalem te mogen doen. Na zijn genezing kreeg hij de toelating, met een nodige geleidingsbrief (passe-port), en ‘een grote som geld’. Maar onderweg te Perpignan ontstonden er moeilijkheden en een ruzie tussen Vesalius en zijn vrouw. Vesalius wilde aan de grens geen douane-kosten betalen. Hij bleef er twee weken wachten, tot hij gelijk kreeg van de overheid. De vrouw van Vesalius verweet hem daarom zijn gierigheid.”*

³³ BOUTROUÉ Marie Elisabeth. *French manuscript sources on Carolus Clusius*. Royal Netherlands Academy of arts and sciences, 2007. Bronnen: Bibl. Nat., Paris, Collection Dupuy. Nrs 632, 699, 836, en 951. Waarvan Nr 632: ‘Collection of letters, memoirs and observations concerning the *‘Historiae sui Temporis of president Jacques Auguste de Thou’*, en Nr 838: ‘collection of letters written in Latin to president de Thou..

De grote wegen in Europa, 1563.
Van en naar Madrid waren maar twee toegangen.

Een verwijt van gierigheid komt terug in een latere getuigenis.

Een verwijt dat ook opdook in latere getuigenissen, als medeoorzaak van de noodlottige afloop van de bedevaart. Zulk hard verwijt wijst op dezelfde bron, met name Vesalius' vrouw.

Totaal ongeloofwaardig, vond ook biograaf Roth, want Vesalius gaf veel geld uit voor zijn drukwerken, en klaagde zelf de gierigheid van doctoren en plagiators aan ³⁴.

Boutroue maakt onvermijdelijk een conclusie: 'hier klopt iets niet'. Marie-Elisabeth Boutroue sluit de voorstelling van de twee notities door Clusius over Vesalius af met de evidente bedenking ³⁵ "dat de reden van Vesalius' haastig vertrek uit Spanje nogal verschilt van de gevestigde versies over de vijandige Inquisitie" ³⁶.

Biograaf O'Malley, die jarenlang alles over Vesalius opzocht tot in de details, onderzocht natuurlijk ook de verwijzing van Clusius naar 'een ernstige ziekte, waar Vesalius maar langzaam en moeizaam van herstelde'. O'Malley noteerde dat Vesalius zijn medische praktijk in Madrid aantoonbaar voortzette, nog tot half-januari 1564, toen hij vertrok ³⁷.

³⁴ ROTH, Opus cit. Pag. 277.

³⁵ Letterlijk: "The reasons which Clusius gives for the hasty departure of Vesalius are thus rather different from the established version based on the hostility of the Inquisition". Opus cit. Pag. 53.

³⁶ Boutroue verwijst daarvoor in voetnoot naar vier biografen: haar landgenoot Jean Brocas (1958), de Nederlander François de Feyer (1914), C.D.O'Malley (1954), de Belgen R. Delavault (1999), F.A. Sondervorst (1981) en J.H.Talbott (1970). Opus cit, voetnoten pag. 52-53.

³⁷ O'MALLEY, Opus cit, pag 306: "L'Elcuse's account declares that Vesalius had suffered a serious illness from which recovery had been slow and difficult. On this point, however, we must be skeptical, since we have record of Vesalius

En toch had Clusius grotendeels gelijk, zo blijkt op het einde van deze studie. De oorzaak van een plotse geldnood van Vesalius is aangetoond en hij werd dus noodgedwongen gierig

Een poging tot een logische verklaring van de tegenstrijdige getuigenissen.

Wanneer getuigen en bronnen elkaar tegenspreken, blijft er volgens de regels van de historische kritiek maar één mogelijkheid over: het aanwenden van een logische redenering, rekening houdend met de belangen van de getuigen. Van bij de aanvang van Vesalius' vertrek zijn er duidelijk twee strekkingen in de getuigenissen over de motieven, en de afloop van zijn bedevaart.

Er is de 'Noordelijke' strekking: Clusius, Solenander, Bordey, en Morillon. Zij stonden aan de kant van de vrouw van Vesalius, zoveel is zeker. Behalve de Nederlander Clusius, waarbij de sympathie voor zijn Vlaamse collega Vesalius een rol kan gespeeld hebben, werden de drie anderen duidelijk beloofd voor hun getuigenis. Ze eindigden immers hun verhaal met vermelding van het vermogen van de vrouw.

De 'Zuidelijke' strekking, met Bizarus en de Thou, komt uit de omgeving van de Middellandse zee. Vesalius zou op een strand eenzaam overleden zijn, en dergelijke. Met die vage getuigenissen kon de vrouw niets aanvangen, om te kunnen hertrouwen.

E. Een onderzoek voor een verlaten 'motief': de Inquisitie.

Fernandez bestreed nadrukkelijk het idee van de Inquisitie als oorzaak van een opgelegde bedevaart. Hij deed dit op grond van een historisch bekende uitspraak van Philips II ³⁸: '*dat hij niemand zou beschermen, die door de Inquisitie ter dood werd veroordeeld, al was het zijn eigen kind*'. Hij zou dit 'goed hoorbaar' geantwoord hebben aan de smekende Italiaanse edelman Sesso ³⁹. Die kwam voorbij de koninklijke tribune, op weg naar de brandstapel van de *auto da fe* ⁴⁰.

Het is goed om uitspraken in vraag te stellen, die door anderen worden geloofd, op grond van het gezag. Archiefonderzoeker Jose Baron Fernandez kon gelijk hebben op één punt, en ongelijk op een ander. De situatie was veel complexer, zo blijkt uit de studie van de historicus **Werner Thomas**, over de Zuid-Nederlanders en de Spaanse Inquisitie.

1. Over de Inquisitie, en de Spaanse Inquisitie in het bijzonder.

Het meest bekende feit van de Inquisitie is wellicht de veroordeling van Galileo Galilei door de Pauselijke Inquisitie in 1633. Deze sterrenkundige Galilei beweerde dat de aarde rond de zon bewoog. Hij werd daarom tot formele gevangenschap veroordeeld. Excuus van paus Johannes Paulus II in 1992. Benediktus XVI prees Galilei's werk in 2008 met een standbeeld. Maar naast de officiële Pauselijke Inquisitie ontstond ook de 'Spaanse Inquisitie'. Deze werd in 1478 opgericht door de katholieke koningen, vooral tegen de Spaanse Joden, ook

actively persuing his medical practice at Monzón as late as mid-Januari, .. hence not allowing much time for serious illness and protracted recovery.

³⁸ BARON FERNANDEZ José. *Viaje de Vesalio a Tierra Santa*. In *Medicina e Historia*, 1969, 52. www.fu1838.org/pdfs/52-1.pdf Vertaling in bijlage 5. Ook in '*Andrés Vesalio: su vida y su obra*'. Madrid, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Instituto "Arnaldo de Villanova" 1970. 8°.

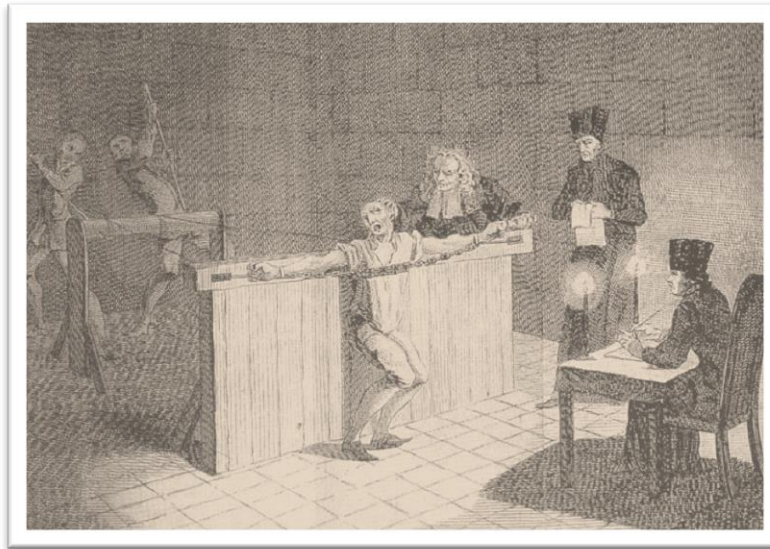
³⁹ Sesso had in Spanje een aantal Lutherse volgelingen rond zich verzameld.

⁴⁰ Een *auto da fe* was een spectaculaire openbare terechtstelling van de veroordeelden, tot 'stichting' van de bevolking.

Maranen genoemd ⁴¹. Vanaf 1492 werd de Spaanse Inquisitie 'een grote bureaucratische machine', gericht tegen de protestanten ⁴².

2. Een studie van W. Thomas over de Inquisitie en de Vlamingen in Spanje.

Werner Thomas heeft in Spanje de archieven over de Inquisitie onderzocht ⁴³, voor zijn studie over de Vlamingen daar. Zijn werk werd bekroond door de Koninklijke Academie voor Wetenschappen ⁴⁴.

Bij de foltering van de verdachten werden hun antwoorden genoteerd door een secretaris ⁴⁵.

Daarom zijn in deze Inquisitie-archieven veel interessante gegevens te vinden.

Bij de lijsten van de beschuldigen, opgezocht door W. Thomas, komt Vesalius niet voor. Dat feit, ook opgemerkt door Fernandez, heeft weinig bewijskracht. Thomas vond in de Spaanse archieven circa 300 Vlamingen, maar noteerde hierbij dat veel archieven verloren zijn gegaan.

Hij bracht het aantal veroordeelde Vlamingen, voor zover hij ze kon vinden, op grafiek. Het hoogtepunt van de vervolging was van 1560 tot 1570. Er waren dus toen genoeg redenen voor Vesalius om op zijn hoede te zijn tijdens zijn verblijf te Madrid.

W. Thomas noteerde ook dat men werd aangemoedigd om anderen te verklikken. Bij voorbeeld dat zelfs vrouwen werden aangemoedigd om hun echtgenoten te verklikken ⁴⁶.

3. Philips II beschermde wel degelijk een hoveling tegen Inquisiteur Valdes..

Inquisiteur De Valdes en Philips II waren geen vrienden. De Valdes heeft ooit geweigerd Philips financieel te steunen toen die in geldnood zat. Philips heeft Valdes toen naar zijn

⁴¹ Een maraan is een scheldwoord en betekent varken.

⁴² Bron: *Dans les secrets du Vatican*. Uitgave 'hors série 22 januari 2016. Le VIF/L'EXPRES. Pag. 46.

⁴³ Deze archieven zijn in het *Centro de Estudios Inquisitoriales* te Madrid, en het *Archivo Diocesano de Cuenca*.

⁴⁴ THOMAS Werner. *Een spel van kat en muis. Zuidnederlanders voor de Inquisitie in Spanje*. Verhandelingen AWLsk, Klasse der Letteren, Jaargang 53, 1991, Nr 140.

⁴⁵ Zo werd ene Juan Enriquez (Jan Hendricx), uit Nijmegen, in 1562, na beschuldiging van Lutheranisme, en na foltering tot bekentenis gedwongen. Hij werd veroordeeld tot één jaar opsluiting en tot confiscatie van zijn goederen. Een secretaris was bij de tortuur aanwezig en noteerde nauwkeurig alles wat in de folterkamer gezegd of gedaan werd.

⁴⁶ Uit *De Geschiedenis van de Inquisitie*. Tinne Fossé. <https://fossetine.wordpress.com/technieken-van-de-inquisitie>

dioceses verbannen, en hem verboden nog één voet aan het hof te zetten, zolang hij zijn bijdrage niet betaalde. Uit wraak heeft Valdes toen aartsbisschop Carranza van Toledo in 1559 laten aanhouden⁴⁷.

In de studie van W. Thomas komt een geval voor, waarbij Philips II een van zijn hovelingen beschermd tegen de Inquisitie. *“Carlos Street uit Brussel, page van de koning, werd vrijgelaten na aandringen van Philips II bij de Inquisiteur General Valdés”*⁴⁸.

4. Ook een goed gedocumenteerde schrijver spreekt Fernandez tegen.

In het Vesalius-jaar 2014 publiceerde de romanschrijver **Joris Tulkens** een ‘thriller’: *Vesalius, een beroemd anatoom gevangen in de intriges van het Spaanse hof*⁴⁹. Het was voor hem duidelijk dat Vesalius helemaal niet devoot was en zelfs gevaarlijke uitspraken deed over de ziel. Het thema van de barmhartige koning die hem uit de klauwen van Inquisiteur Fernando de Valdes wist te redden met een pelgrims-opdracht, is de kern van het verhaal.

Tot zover kan het kloppen.

Dat de vrouw van Vesalius door Inquisiteur de Valdes werd aangesproken om haar biecht te horen, en om haar daarna te verkrachten lijkt overdreven. Er is door W. Thomas wel aangetoond dat de geestelijken zich op seksueel gebied alles konden permitteren. Uit zijn studies blijkt dat de geestelijken, ook de biechtvaders, dikwijls zelf als verklikker optraden.

De langdurige verhoringen van Vesalius door de inquisiteur Valdes zelf, gevolgd door een aanklacht, in de roman van Tulkens zijn dus zeker literair verantwoord.

Niet al zijn teksten steunen uiteraard op een specifieke historische bron.

5. Men denkt bij Inquisitie meestal aan de doodstraf.

Naar ons gevoelen kwam iemand als Vesalius, die zich afzette tegen de oude opvattingen van Galenus, vroeg of laat op de zwarte lijst van de Inquisitie. Dat betekende nog geen doodvonnis. Men heeft berekend dat tussen 1540 en 1700 zeker 44.674 beschuldigen op die lijst stonden, waarvan ‘slechts’ 800 de doodstraf kregen⁵⁰. De anderen zijn meestal gefolterd om te bekennen, met daarna milde tot zware straffen.

6. Een pelgrimstocht voor de verdachte als straf.

“Maar zelfs de mildste straf kon nog erg zijn. Het slachtoffer werd in het openbaar, ook in de kerk, geslagen. Een andere soort boetedoening was de pelgrimstocht. De “grotere” pelgrimstocht bestond uit een langere reis, die meerdere jaren kon duren. En waren er dan nog de zachtere straffen, die werden opgelegd aan hen die bekeerd waren en anderen verklikten.

7. Wie was de aangever? Een statistische studie.

W. Thomas onderzocht in een tweede studie ‘het profiel van de aangever’, aan de hand van meer dan duizend gevallen (1171)⁵¹. Hiervan waren er maar 169 (14 %) aangiften door de autoriteiten:

⁴⁷ THOMAS W., Opus cit. Pag. 33, 34.

⁴⁸ THOMAS W., Opus cit, pag. 155. Bron: Juan Antonio Llorente, *Historia de la Inquisición de España*, dl. 1, p. 483.

⁴⁹ TULKENS Joris. *VESALIUS. Een beroemd anatoom gevangen in de intriges van het Spaanse hof. Davidsfonds.*

⁵⁰ *Dans les secrets du Vatican.* Uitgave ‘hors série 22 januari 2016. Le VIF/L’EXPRES. Pag 55.

⁵¹ THOMAS W. *In de klauwen van de Inquisitie. Protestanten in Spanje 1517-1648.* Amsterdam University Press. Hoofdstuk 3. De aangever: *Profiel van de aangever* : pag 183 e.v.

- ✓ Wereldlijke justitie: 61
- ✓ Geestelijken: 92
- ✓ Ambtenaren Inquisitie: 16

Een citaat: *“Aan de hand van deze indeling valt op dat de overgrote meerderheid van de aangevers behoorde tot de kring van bekenden, met wie de verdachte een intieme relatie onderhield: vrienden, burens, medehuurders, werkmakers en landgenoten. Wanneer aan deze groep nog de geestelijken, meestal parochiepriesters of biechtvaders van de verdachte en de medeplichtigen worden toegevoegd, komt men zelfs tot een totaal van 72,33 %”.*

De meerderheid van de verklikkers had dus, volgens deze studie, een persoonlijke relatie (42) of een professionele relatie (99). **Meer nog, van deze 42 verwanten was de echtgenote meestal (36) de verklikker.**

Hier is dus een kansberekening aangewezen. Wie heeft Vesalius mogelijk verklikt bij de Inquisitie: een jaloerse collega, een medicus aan het Hof, of de vrouw van Vesalius zelf?

- ✓ De geruchten genoteerd door Hubertus Langetus⁵², dat Vesalius iemand had opengesneden terwijl het hart nog bleek te kloppen, komen duidelijk uit een medische hoek. Maar er zijn slechts vermoedens, en geen bewijzen, dat er een conflict was tussen Vesalius en zijn collega's aan het Hof.
- ✓ De betrouwbare getuigenis van Clusius, dat Vesalius en zijn vrouw in 1564 uit elkaar zijn gegaan, wijzen onmiskenbaar op een ernstig conflict.

Een ruwe schatting geeft dus evenveel kans aan beide opties. Als men mag aannemen dat Philips II, bij een mogelijk conflict tussen zijn eigen hofartsen, de voorkeur zou geven aan de Spaanse collega's, dan is de kans kleiner dat jaloersheid en/of eigenbelang van de hofartsen de aanleiding waren. Vesalius had in Madrid nog wel mogelijkheden om er als particuliere arts op te treden. Hij beklagde zich wel bitter, in zijn brief aan professor Faloppio, dat hij in Madrid zelfs geen schedel meer had voor een anatomische studie.

Besluit. Een directe officiële aanklacht vanwege de Inquisitie tegen Vesalius lijkt erg onwaarschijnlijk. Indien hij door iemand (de collega's, zijn vrouw) zou verklikt zijn, dan blijft er nog de mogelijkheid om tijdig bescherming te zoeken, of te vluchten. Eerst moet ook nog onderzocht worden hoe zwaar een aanklacht tegen Vesalius wegens 'ketterij' zou kunnen wegen.

F. Kwam Vesalius in aanvaring met de Inquisitie wegens zijn geschriften?

Joris Tulkens vulde in zijn roman over Vesalius met respect voor de historische feiten enkele gaten op. Dit is zijn interpretatie voor de aanleiding tot Vesalius' pelgrimstocht: *Inquisiteur Valdes vraagt Vesalius om als arts voor de Inquisitie te werken. Vesalius weigert, maar Valdes blijft Vesalius volgen. Wanneer hij ontdekt dat Vesalius plannen heeft voor een studie van de menselijke ziel, slaat zijn interesse om in vijandigheid.*

Hier is blijkbaar verwarring mogelijk. Vesalius schreef zelf dat hij zich niet met de studie van de ziel zou inlaten, en dat de geestelijken de anatomen met rust moesten laten⁵³.

Het is dus nodig om zowel de toenmalige christelijke visie als de medische ontwikkeling rond het bestaan van de ziel uit te leggen.

⁵² Te vinden bij ROTH, Opus cit, pag. 274.

⁵³ *“Ik wil de discussie over de ziel en de plaats van de ziel volledig uit de weg gaan.”* Vesalius in Fabrica, 2de uitgave, boek VI, kap. 15, pag. 594.

1. De christelijke visie op de ziel.

Het is voor ons in deze seculiere maatschappij nog moeilijk om de emoties te vatten die het al of niet bestaan van de ziel in de 16de eeuw kon oproepen. De 'ziel' is een behandeld thema in de Bijbel. Daar blijft een wetenschapper of een filosoof af, vooral als hij nieuwe stellingen poneert, die strijdig kunnen zijn met de Bijbel.

In het Christendom bestaat de mens uit geest, ziel en lichaam. Dat deel van de mens, wat in de seculiere psychologie vaak wordt aangeduid met het onbewuste "of het onderbewustzijn", wordt in het Christendom aangeduid met "geest". De geest kent functies als "intuïtie", "geweten" en "gods-bewustzijn". De ziel kent functies als "voelen", "willen" en "denken". De scheppingsformule houdt in dat God zijn "levens-ademen" (meervoud) in de mens blies, dit is "de geest" die God de mens gaf. Door het contact tussen lichaam en geest werd de ziel gevormd of geproduceerd. De omschrijving zoals hierboven vermeld, is gedurende meer dan 2000 jaar het voorwerp geweest van allerlei hypothesen in de filosofie en in de medische wetenschap/anatomie. Deze waren dikwijls tegenstrijdig.

In de 16^e eeuw ging vanuit Italië met het humanisme een wereld van kennis open. De kritische geesten van Calvin, Luther en Copernicus en anderen stelden de gevestigde opvattingen in vraag. Rome reageerde met inbeslagname van hun boeken, met verbod om ze te lezen, en met vervolgingen door de Inquisitie.

Met Vesalius was het niet anders. Zijn werk "De Fabrica", verschenen in 1543, kreeg meteen weerstand van de aanhangers van de leer van Galenus. De leer van Galenus was geen bijbel, maar de reactie van de aanhangers is vergelijkbaar met deze van de Inquisitie. Vesalius voelde zich bedreigd, en daarmee kwam een einde aan zijn anatomisch onderzoek te Padua, dat maar zes jaren duurde. Hij werd in dienst van de keizer geroepen om gekwetsten te verzorgen in een veldhospitaal. Vóór zijn vertrek uit Padua verbrandde hij zijn waardevolle notities en boeken. Alleen aan het Hof van de keizer voelde hij zich nog veilig. Keizer Karel was gematigd in zijn houding tegenover het protestantisme.

2. De visie van Galenus en de Galenisten.

230 jaar vóór Christus onstond een medisch standaardwerk.

Hippocrates en vooral Herophylos worden nog steeds beschouwd als de grondleggers van de medische wetenschap. In Alexandrië ontstond de 'Alexandrijnse school'. **Herophylos** (ca 235 v Christus) onderzocht de lijken van misdadigers, wat in Alexandrië toegelaten was. Hij vond dat de zenuwen niet uit het hart kwamen, maar uit de hersenen, waar hij de zetel van de ziel plaatste. Hij beschreef ook al de 'rete mirabilis'. Het *rete* is een netwerk van aderen en slagaderen dat bij schapen en apen om de hersenen heen zit.

De boeken van Herophylos gingen verloren, maar Galenus heeft ze gelezen.

Galenus (Pergamum 132 – Rome, tussen 201 en 216) was een Grieks/Romeinse arts. Zijn geneeskundig systeem domineerde de medische wetenschap bijna 1500 jaar lang. Hij had een beeld van het lichaam dat ontstond in het oude Griekenland. Een beeld dat draaide om centrale onderdelen, met name de hersenen, het hart en de lever, die het beheer hadden over het hoofd, de borstkas en de buik. Hij geloofde dus ook dat de levenskrachten door de rete mirabilis stroomden en de christenen beschouwden het op

hun beurt als het raakvlak van lichaam en ziel. Galenus hechtte veel belang aan de vloeistoffen in het lichaam, die hij 'humeuren' noemde. Dat woord 'humeur' gebruiken we nog altijd, met als het 'hart' als centrum van de emoties bij de romantische dichters en zangers.

De werken van Galenus waren in Parijs herontdekt en gepubliceerd, kort voordat Vesalius daar arriveerde als student geneeskunde.

3. De visie van Vesalius en de tegenstanders van Galenus.

Vesalius' vroege anatomische onderzoek op dieren gaf hem geen aanleiding om Galenus tegen te spreken, maar toen hij in Padua mensen ging ontleden voor zijn werk aan 'de Fabrica' kon hij het *rete mirabilis* niet vinden, en verkondigde brutaalweg dat het bij mensen niet voorkwam. Vesalius hield zich nog een tijdlang in, om zijn galenistische collega's niet van zich te vervreemden. Pas in de 2de editie van Fabrica, die in 1555 verscheen, vestigde hij de aandacht op deze vergissing.

De Fabrica openbaarde het binnenste van het lichaam als een 'terra incognita', dat rijp was om verkend te worden. Het idee van het menselijk lichaam als een soort bouwdoos die uit elkaar kan gehaald worden is verontrustend, want als alle onderdelen op tafel liggen, blijkt ineens dat de onmisbare ziel, die ooit in het lichaam leek te huizen, op de een of andere manier verdwenen is.

Realdo **Colombo**, die Vesalius had opgevolgd te Padua, gaf de eerste gedetailleerde beschrijving van de longcirculatie, en de weg die het bloed aflegt van de ene hartkamer naar de andere. Colombo's werk baande de weg voor William Harveys' ontdekking van de bloedsomloop (1628). Men ging nu het hart enkel zien als een mechanische pomp.

Gabriele **Fallopio** bestudeerde wel het hoofd, maar sprak zich verder niet uit over de ziel of het *rete mirabilis*. Colombo en Fallopio beperkten zich niet meer tot enkel de anatomie. Ze begonnen ook de werking van de organen te onderzoeken, iets was Vesalius nauwelijks deed.

Besluit. Het is dus mogelijk dat Vesalius en anderen door hun anatomisch werk in het vizier van de Inquisitie kwamen. Zijn brief aan Fallopio was, voor zover bekend, wel voorzichtig in dat verband.

Er is nergens in het werk van Vesalius sprake van de ziel. Zijn uitspraak over het niet vinden van het *rete mirabilis* was de meest gevaarlijke, maar die dateert al van 1555. Toen was hij nog redelijk beschermd aan het Hof van keizer Karel. De Inquisitie werd erg actief in de periode 1562-1564, onder Philips II.

G. Naast het gevaar voor de Inquisitie was er ook nog de Confiscatie.

Het is vrijwel zeker dat de ambtenaren van de Inquisitie het recht hadden om in een huis in te breken, op zoek naar het bezit van verboden boeken, geschriften, en dergelijke. In Antwerpen werd, bij de lijst van 1124 beschuldigten⁵⁴, bij zeven personen het bezit van verboden boeken gemeld. Dezen werden op één na vrijgesproken. Er staat ten minste geen veroordeling vermeld. In 1572 werd bijvoorbeeld Hans de Moy, timmerman, "*in het bezit*

⁵⁴ *Tijdordelijke tafel der namen en personen te Antwerpen in de XVIde eeuw voor het 'feit van religie' gerechtelijk vervolgd.* Het Archievenblad Antwerpen. Nr 14, pag. 2 -104.

bevonden van ketterse boeken, na het 'generaal pardon' genoten te hebben". Hij werd levend verbrand. Er was een 'generaal pardon' in 1570.

Van de veroordeelden te Antwerpen werden zo'n 300 Calvinisten verbannen, de meesten waren tijdig weg. Een even groot aantal, meestal 'wederdopers', werden terechtgesteld: levend verbrand, onthalt, of verdronken. De lichtere straffen waren galeistraffen, of bedevaarten (Keulen, Parijs, Rome,..) .

Naast deze lijst met honderden terechtstellingen, zijn wellicht een veelvoud burgers door confiscatie van hun goederen beroofd. De opbrengst van de openbare verkoop kwam dan aan de schatkist, zodat ook de koning voordeel had bij de Inquisitie. Het niet regelmatig bijwonen van de H. Mis, of het bezit van verdachte geschriften was hiervoor al voldoende. Vesalius had dus niet zozeer een terechtstelling wegens ketterij te vrezen, dan wel een confiscatie.

Twee merkwaardige gebeurtenissen uit zijn leven kunnen hierdoor verklaard worden:

- ✓ Einde 1543, toen hij zijn carrière aan de Universiteit van Padua verliet om naar Brussel te keren in dienst van keizer Karel, verbrandde hij al zijn boeken en manuscripten ⁵⁵. Zelf weet hij het aan de vrees voor de tegenstanders aan het keizerlijk hof. Hij had er later spijt van.
- ✓ In 1561 schonk Vesalius zijn elegante woning als 'bruidsschat' aan zijn enige dochter Anna. Deze Anna was toen 16 jaar. Ze stond nog niet op punt om te trouwen, maar wettelijk kon het allicht wel. Dochter Anna trok met haar ouders mee naar Spanje, en trouwde pas bij haar terugkeer naar Brussel. In elk geval werd bij confiscatie alleen het eigen goed aangeslagen, niet dat van de erfgenamen, wat deze ongebruikelijke schenking kan verklaren.

Toen Vesalius door de keizer naar de Nederlanden werd geroepen, werd hij te Padua opgevolgd door de professor-anatoom Realdo Colombo, en daarna door Gabriele Falloppio. Falloppio schreef een omvangrijk anatomisch werk, waarin hij herhaaldelijk verwees naar zijn voorganger Vesalius. Weliswaar met veel lofbetuigingen, maar ook met kritische correcties in de marge van zijn nieuwe bevindingen, ook over de organen in het hoofd. Deze plaats in het lichaam werd als de zetel van de ziel beschouwd. Elke beschrijving hield dus een zeker risico in, want het niet vermelden ervan was al verdacht.

Op 14 december 1561 kreeg Vesalius het anatomisch werk van Falloppio in handen. Hij schreef op tien dagen tijd een antwoord in het Latijn, met de allures van een boek. Toen hij zijn tekst wilde verzenden naar Falloppio, liep het fout. De Venetiaanse gezant aan het Hof, Paolo Tiepolo, die het werk zou meenemen naar Venetië, was op het laatste ogenblik verhinderd. Hij bleef maandenlang verhinderd! Al die tijd kon het manuscript aan het Hof in verkeerde handen geraken, en zo door anderen gelezen worden.

H. Was Vesalius beschermd tegen de Inquisitie met zijn titel van paltsgraaf?

Biograaf **O'Malley** heeft als eerste een Latijnse akte vertaald en beschreven ⁵⁶ waarbij Vesalius de titel van 'paltsgraaf' kreeg van keizer Karel in 1556, bij zijn afscheid van de Nederlanden. Deze titel spreekt tot de verbeelding, maar roept ook vragen op.

⁵⁵ Opusc. II, 197 (Ep. Chynae).

⁵⁶ O'MALLEY, Charles. "Andreas Vesalius, count palatine, further information about Vesalius and his ancestors. In Journal of the History of Medicine, Stanford University, California. New-York 1954, IX, pp. 196-223. Hij verkreeg een kopie van dit charter vanuit het Rijksarchief van Wenen.

De titel wordt soms verward met de Duitse titel Paltsgraaf, waarbij enkele hertogen zich echt een graaf mochten noemen, tot in de 15de eeuw ⁵⁷. Daarna noemde men ze keurvorsten. Geheel anders is het gesteld met de titel die keizer Karel uitreikte aan sommigen wegens hun verdiensten. De naam paltsgraaf in deze eretitel verwijst in de akte naar zijn keizerlijk Hof genaamd “*heylich palays van Lateranen en van onsen Hove en des keyserlijcke Consistories grave*” ⁵⁸. **O’ Malley** en na hem ook **Lindeboom** relativeerden de benoeming tot paltsgraaf, en merkten schamper op dat de keizer nogal vrijgevig was met deze onderscheidingen, die hem niets kostten ⁵⁹.

In de oorkonde verleend door keizer Karel wordt verwezen naar Vesalius’ grootvader en overgrootvader en over-overgrootvader, allen in dienst van de vorsten. Deze mooie verwijzingen zijn mogelijk fout, althans volgens genealoog Dr E. **Spelkens** ⁶⁰.

Deze Vesalius-genealoog en archiefonderzoeker gaf in een voetnoot ook een verklaring voor de titel paltsgraaf onder keizer Karel. Hij meende dat deze titel zeer zeldzaam was, omdat er maar zes gevallen bekend waren bij de adeldeskundigen, in de *Annuaire de la Noblesse de Belgique* ⁶¹. Maar bepaalde lijsten met honderden benoemingen door keizer Karel, zijn nog maar weinig bekend en gekend. Die lijsten bevinden zich te Wenen. De indexen (dus zonder teksten van de benoemingen, maar toch met enkele summiere aanduidingen) zijn gepubliceerd door **Lothar Gross** ⁶².

Wijzelf kunnen hier vijf gevallen (met teksten) voorleggen ter vergelijking en beoordeling:

1. De Dendermondse familie Spanoghe mag zich op een voorouder beroepen met deze titel ⁶³. De titel van paltsgraaf werd aan een voorouder **Cornelis Spanoghe** uitgereikt te Granada in 1526. Cornelis Spanoghe wordt in deze oorkonde *prothonotaire apostolique* genoemd, wat bevreemdend is. Want deze kerkelijke functie was volgens sommige genealogen voorbehouden aan kanunniken. Volgens oude encyclopedieën waren er bij het Vaticaan zeven hoge ambtenaren met die titel, die konden wellicht ook leken zijn. Cornelis Spanoghe had kinderen, van Eleonore Flagel, volgens de genealogie van deze familie.

De benoeming van Cornelis Spanoghe is niet te vinden in de lijsten van L. Gross. De akte, waarvan zowel een origineel perkament als een kopie bestaat, is opgesteld door J. Obernburger, secretaris van de keizer. De plaats van uitgifte (Granada) klopt met de datum 1526.

⁵⁷ Encyclopedie Elsevier. Paltsgraaf, de vertaling van *comes palatinus* (*palatium* = paleis, palts), een dignitaris onder de Merovingen en de Carolingen: bijzitter in het hofgerecht.

⁵⁸ Volgens Wikipedia: ‘*Count palatine imperial*’: Keizer Karel had voor zijn gebieden geen echte hoofdstad, want hij verplaatste zich voortdurend. De plaats waar hij logeerde noemde hij het palatiaal domein van het hof. Na zijn verplaatsing, moest iemand het domein bezet houden. Dat was een functie, later werd het een titel.

⁵⁹ LINDEBOOM, Opus cit, pag. 156 e.v.

⁶⁰ SPELKENS, Emile. *Généalogie de la famille d’André Vésale*. L’intermédiaire des généalogistes, 1961, (Nr 92).

Pag. 66. « *Les indications données par André Vésale sur son aïeul, son bisaïeul et son trisaïeul consignées en partie dans les lettres patentes de l’empereur Charles-Quint, doivent être reléguées sans pitié au rang des fables.. tout ce qu’il rapporte est totalement inexact* » Inderdaad, Vesalius is vermoedelijk niet de achterkleinzoon van Johannes van Wesel, zoon van Peter, hofarts van Frederik III, maar van een naamgenoot Johannes van Wesel, stadsarts van Brussel (overleden in 1476). Hofarts Johannes van Wesel kreeg van Frederik III een onderscheiding met wapen in 1492.

⁶¹ SPELKENS, Emile, Opus cit. Voetnoot 60, verwijzend naar de *Annuaire de la Noblesse de Belgique*, 1885, pp. 308-336.

⁶² GROSS, Lothar. *Die Reichsregisterbücher Kaiser Karls V, herausgegeben vom Kaiser-Wilhelm-Institut für Deutsche Geschichte in Verbindung mit dem Haus-Hof- und Staatsarchiv in Wien*. Wien und Leipzig, Verlag von Gerlach & Wiedling, 1913.

⁶³ Prof. Pieter Spanoghe, UGent, persoonlijke mededelingen, en Internet : *Généalogie de la famille Spanoghe*.

Het wapenschild kreeg met het charter in de bovenhelft een adelaar, en ook een adelaar boven op het helmteken. Dat was ook het geval bij de familie **de Taxis**, en **de Molina**.

Bij Vesalius en van Baersdorp is dat niet meer het geval.

2. Een gelijkaardige benoemingsakte, van **Viglius ab Aytta**, door Obernburger opgesteld in Maart 1544, is in deze lijsten ook niet te vinden. Er zijn mogelijk akten van Obernburger verloren gegaan, of om een andere reden niet opgenomen. De Latijnse tekst werd via Internet gevonden⁶⁴. Het betreft een standaardtekst, en is hier nuttig ter vergelijking.
3. De Universitaire Bibliotheek van Gent bezit een Latijnse akte met de benoeming van hofarts **Cornelis van Baersdorp** tot paltsgraaf in 2 mei 1556. Het perkament met de akte is afkomstig uit privé bezit. Omdat men in de archieven van keizer Karel de overeenkomende akte niet kon vinden, en de beschreven privileges zeer overvloedig zijn, rees er in de familie twijfel over de authenticiteit.
Er is geen reden voor enige twijfel. Deze oorkonde voor Cornelis van Baersdorp is terug te vinden in de lijst van L. Gross. Dr Isaac-Joseph De Meyer heeft in 1845 een biografie van Cornelis van Baersdorp geschreven, met daarin de volledige tekst van de akte⁶⁵.
Meer hierover in Bijlage 3.
4. Ook **Andreas Vesalius** komt in deze lijst voor, hoewel onder de datum “augustus 1555’⁶⁶. De akte van 21 april 1556, ondertekend door Granvelle, is mogelijk een latere kopie.
5. Wij vonden een uitgebreide en ditmaal Nederlandstalige akte met een benoeming van **Cornelis vander Leughenagen** tot paltsgraaf, in de Antwerpse archieven⁶⁷. Het betreft een document van 12 pagina’s, en met veel bombast en herhalingen, in de typische stijl van die tijd.

Een transcriptie van het betreffende document is *in extenso* opgenomen in bijlage 2. Hierna volgt een samenvatting van de acht soorten toegekende privileges, met enige toelichting. Vooral een detail van de laatstgenoemde immuniteit is hier van belang.

Samenvatting van de privileges, verleend aan Cornelis vander Leughenagen.

1. Het recht om zelf notarissen aan te stellen, “die daartoe niet geleerd zijn”.

Deze mag de door hem aangeduide personen zonder universitaire studies akten laten schrijven als een echte notaris, mits het afleggen van de eed, en enkele andere voorwaarden van trouwheid en eerlijkheid. Hij mag zelf ook optreden als notaris.

2. Het recht om eigen onwettige kinderen te legitimeren.

Onwettige kinderen, huidige of toekomstige: “natuurlijke kinderen, bastaarden, kinderen van concubines, hoerenzakken, in overspel geboren, en andere van ongeoorloofde of verboden geboorten.. “

3. Dezelfde rechten als geboren poorters en burgers, maar dan in alle steden.

De kooplieden en burgers hadden in de stad van hun geboorte bepaalde voorrechten. Vreemdelingen konden die ook krijgen, mits betaling, en inschrijving in de poortersboeken.

⁶⁴ Te vinden onder http://hvv-obernburg.de/html/Johannes_obernburger.html

⁶⁵ DE MEYER, Isaac-Joseph, *Notice sur Corneille van Baersdorp*. Impr. De Pachtere, Brugge, 1845.

⁶⁶ GROSS L. Ibidem, onder Nr 8753.

⁶⁷ Felixarchieff, Antwerpen. Notarissen 1515-1703. Een bundel met oorspronkelijke akten en ook kopieën van akten die de rechten en plichten van notarissen betreffen.

4. Dezelfde rechten en immunititeit als de edellieden met vier edele grootvaders en grootmoeders.

In de 16de eeuw was het een dure zaak geworden om van het Hof een adellijke titel te verkrijgen, of te laten bevestigen, tenzij men zijn aloude edele afkomst kon bewijzen.

De adel had veel privileges, en kreeg voorrang bij benoeringen. Hier ligt de oorsprong van de hoop van rijke kooplieden en anderen om een titel, liefst erfelijk, te bemachtigen. Hier ligt ook de oorzaak van een aantal vervalste genealogieën, die men in de omgeving van het Hof tegen betaling kon verkrijgen.

5. Vrijdom van belastingen en accijnzen zonder uitzondering, en in alle steden.

De hovelingen van keizer Karel waren al vrijgesteld van belastingen te Brussel ⁶⁸. Deze vrijdom werd met de akte nog uitgebreid tot alle steden. Waarschijnlijk zijn de akten om deze reden in het Latijn opgesteld, de toen geldende internationale taal.

De akte voor Cornelis van Leughenagen is wel te Genua opgesteld, uiteraard met het oog op zijn terugkeer naar de Nederlanden. Mogelijk was deze akte, zoals ook bij notarissen gebruikelijk was, in twee talen opgesteld, en is in het Antwerpse bundel alleen de Nederlandse versie opgenomen.

Het wapen van Vesalius, door zijn benoeming tot paltsgraaf nu voorzien van een helm en een helmteken. Deze reconstructie van het wapen van Vesalius werd door Dr. T. Goddeeris getekend. Bron: Dr. M. Biesbrouck : Andreas Vesalius' Genealogy, in pdf, WorldPress.com

6. Een officieel wapenschild op basis van het bestaande, maar aangevuld met edele symbolen.

In de heraldiek waren de versierselen bij een familiewapen een uitdrukking van de status. Iedereen kon zich een wapen uittekenen, tot op de dag van vandaag. Maar een helmteken boven het eigen wapen was alleen toegelaten bij de adel.

7. Vrijgeleide en sauvegarde op alle wegen

Reizigers moesten onderweg bij vele stadspoorten, bruggen en wegen tol betalen.

Een keizerlijke vrijgeleide was dus zeer voordelig, maar gold alleen voor het Roomse rijk, en bijvoorbeeld niet in Frankrijk. Vesalius had dergelijk probleem, toen hij in 1564 Spanje verliet, en de stadspoort van Perpignan wilde passeren. Hij bleef er lange tijd

⁶⁸ De hovelingen werden door de vorst aangezien als behorend tot de familie. Vesalius was 'medico de familia', hij was dus de arts van de hovelingen, maar niet van de vorst zelf. Hij was dus tweede in rang.

wachten, zonder te betalen. Wellicht kreeg hij toch doorgang omwille van zijn hoge status als hofarts van de koning en als paltsgraaf.

8. Immunititeit tegenover burgerlijke en kerkelijke overheden.

Vanwege het belang in deze, wordt hier de volledige passage uit de oorkonde weergegeven:

*“Ende dat ghy luyden in alle plaetsen en landen in rechten en daer buytten, in geestelijcke en weerlicke saken **ecclesiastelijck en niet ecclesiastelijck** welcke rade die sijn, oock al waeren die sulcx daerof in desen onse daer in dese onsen Creg.(?) speciale mentie behoorde gemaect te sijne. En oock in allen en iegelijcken exercitien negotien preeminencien en acten, sult die voorschreven eere digniteyten en officien rechten liberteytten en chierheden privilegien gracies en verleeningen mogen en moeten gebruycken **die alle andere onse en des heylighs Roomsche Rijcx edelen van geslechte van vier grootvaders van vader ende van moeders sijden** geboren gebruycken en daer toe gelaten worden, in wat manieren dat sijn, weder bij costume oft van rechte wegen. “.*

Blijkbaar was de oude adel beschermd tegen de Inquisitie. En meteen ook de ‘paltsgraven’.

Maar de paltsgraven zelf waren er niet altijd gerust in, zo blijkt na enig onderzoek.

Was de oude adel beschermd tegen de Inquisitie? Was Vesalius in Spanje beschermd?

1. **De oude adel**, dat zijn de edelen die hun afkomst van vier edele grootouders kunnen bewijzen. We onderzochten of zij te vrezen hadden van de Inquisitie.

- ✓ In de Spaanse archief-lijsten van de gedaagde Vlamingen, opgezocht door W. Thomas⁶⁹, komt geen enkele edelman voor.
- ✓ De onthoofding van Egmont en Hoorn te Brussel in 1567 is goed gekend, maar dat was wel een afschrikwekkende uitzondering voor de oude adel. Zij stonden terecht wegens hun opstand tegen Philips II.
- ✓ Op de lijst van de honderden gedagvaardden van de Inquisitie te Antwerpen komen ook edelen voor. Maar die kregen de gelegenheid om te vluchten en werden hoogstens geconfisqueerd en/of verbannen⁷⁰.

2. **De paltsgraven** waren dus volgens hun oorkonde ook beschermd tegen de Inquisitie, net als de oude adel. Volgens de vroegste charters die we konden inkijken (1526, 1536 en 1544) gold deze bescherming echter alleen binnen het Heilig Roomse Rijk. Dus niet in Spanje en niet in Vlaanderen, maar wel in Brabant.

Vesalius ging naar Spanje. Cornelis van Baersdorp ging naar Brugge.

Dr. E Spelkens meende dus dat Vesalius in Spanje door het charter niet beschermd was, maar hij heeft ongelijk⁷¹. Er is namelijk in de latere oorkonden (van Vesalius en van Baersdorp) een belangrijk detail ingelast, verschillende malen. Hier volgen de slotzinnen van de twee charters, zoals ze zijn vertaald.

⁶⁹ THOMAS W. Opus cit. Index van de persoonsnamen, met aanklacht.

⁷⁰ Antwerps archievenblad. Deel XII. Ook in Floris Prims, Geschiedenis van Antwerpen, VI-A. pag. 8-65. Jan Rubens, vader van Pieter-Paulus Rubens en schepen van Antwerpen, is een van de velen die op deze lijsten stonden, maar tijdig konden vluchten.

⁷¹ SPELKENS E., Opus cit, pag. 71. “*Vésale n’eut guère ou pas du tout l’occasion de jouir de sa comitive, étant lui-même .. en Espagne où celle-ci demeurait étrangère et sans application.*”

Voor Vesalius, in 1556. (Vertaling door O'Malley).

*“Wishing and establishing by this our Imperial edict, that you understand that you are, with your wife, children and family, and your aforesaid goods and possessions, under this our special protection, and in the Holy Empire **and our foresaid Dominions**, safe, protected, immune and secure and exempt from all onerous burden and oppression, and that you are able and ought to use, enjoy, and rejoice, as our continual domestic and court retainers in our court, in each and all privileges, favors, Imperial franchises, and wathever else without, as well as within, **our court and anywhere in our lands**. In the city of Brussels.. “*

Voor Cornelis van Baersdorp, in 1556. (Vertaling door De Meyer)

*“Voulant et statuant par cet édit impérial : que partout on vous regarde et on vous traite comme constitués avec vos épouses ⁷², vos enfants, votre famille et vos biens sredits, sous la suvegarde et la protection spéciale de notre Empire, de nos successeurs, et à l’ombre de l’Aigle imperial, **et de nos prédits domains**; et comme telle vous soyez toujours libres, protégés, tranquilles, et exempts de tout impôt, charge et oppression; nous vous accordons et ordonnons en outre d’user, de jouir et de vous server de tous les privileges, affranchissements, libertés, avantages et autres faveurs quelconques, dont usent, jouissent et se servent les autres personnes qui sont placées sous pareille tutelle et protection non-seulement de nous, **mais aussi de nos successeurs, de l’Aigle Impérial et de nos autres domains**, soit qu’elles en jouissent de droit ou de coutume, et nous dérogeons à tout ce qui portrait y être contraire.”*

Deze twee oorkonden zijn door Granvelle mede ondertekend. Het lijkt wel dat Granvelle kon voorzien dat de twee hofartsen in de problemen zouden geraken bij het vertrek van de keizer ⁷³. Zijn troonopvolger Philips II was minder verdraagzaam, en religieus fanatiek op een gevaarlijke wijze. Granvelle kende ook de angst van Vesalius voor confiscatie van zijn goederen. Ook in deze formulering vindt men meer nadruk op deze bescherming dan in de andere akten.

Cornelis Van Baersdorp gedroeg zich als een edelman, maar Vesalius niet.

Cornelis van Baersdorp heeft zich wel niet echt gedragen als iemand van hoge en oude adel, maar wel als een ridder. Hij werd op zijn graftombe ridder genoemd ⁷⁴.

Vesalius zelf heeft zich nooit, voor zover bekend, van deze titel bediend. Volgens O'Malley vond Vesalius de titel van geen enkel belang ⁷⁵ :

*“... in april 1556, Vesalius had been created a Count Palatine, one month after a similar title had been bestowed upon Cornelius van Baersdorp. It was a reward for long and faithful service which cost the emperor nothing and was recognized by Vesalius as being **a meaningless title**, if only because Charles had been overgenerous in his distribution of it. Titles, however, then as now, were looked upon by some as desirable, and it is a further indication of Vesalius’ s influential position at court that he found himself importuned by the Basel publisher Heinrich Petri for a similar title. In his reply to Petri, Vesalius announced that his petition to the Imperial Council had been unavailing, but that, by*

⁷² “Epouses” in het meervoud, want naast Cornelis kreeg ook zijn broer in dit charter een titel.

⁷³ Ook bij O'Malley, Opus cit. *“It is quite possible in vew of the emperor’s lapses into ingratitude that Granvelle had been instrumental in gaining the title for his old friend.. “*

⁷⁴ Op zijn grafsteen stond enkel: *“Ci gist Messire Corneille de Baersdorp, chevalier, en son vivant Conseiller et Archi-Medecin de Charles Quint.. “* Bron : E. De Meyer, Opus cit.

⁷⁵ O'Malley, Opus cit. Pag. 267.

*presenting the matter personally to the emperor, he had been successful, and that although the required fee was large the printer would receive the title. **But, added Vesalius, “what you write of the privileges of a palatine is ridiculous,”** and the powers theoretically granted were meaningless. However, the register of such grants does not contain the name of Heinrich Petri ⁷⁶ and it may be that Vesalius was too sanguine in assurances to his friend.”*

I. Devotie en andere mogelijke persoonlijke motieven voor de bedevaart.

1. Devotie als motief?

Jaarlijks vertrok vanuit Venetië een boot naar Jeruzalem met ongeveer 40 passagiers. Natuurlijk was devotie het hoofdmotief van de meeste Jeruzalem-bedevaarders. Deze bedevaarders maakten in hun reisverslagen melding van metgezellen met kwade bedoelingen of andere motieven.

Uiteraard werden de bedevaarders te Jeruzalem geacht devoot te zijn. De term ‘devote pelgrim’ uit de bedankingsbrief van de kloosteroverste te Jeruzalem is dus een beleefde standaardformule.

Een belangrijke getuige over devotie als (ontbrekend) motief van Vesalius’ bedevaart was arts Reiner Solenander. Hij schreef in augustus 1566: *“Vesalius vertrok uit Spanje met zijn vrouw en ging naar Marseille om naar Palestina te reizen. Of hij dat deed om religieuze redenen kan ik niet zeggen. Ik denk niet dat het uit devotie was. Hij liet zich nooit met zulke zaken in”* ⁷⁷ Solenander kende Vesalius persoonlijk.

Zoveel is dus zeker. Vesalius was niet devoot. Dat betekende eigenlijk dat hij zeer waarschijnlijk zijn paasplicht niet vervulde, die door het Concilie van Trente werd opgelegd. Een studie van oorzaak en gevolgen volgt verderop.

2. Een pelgrimstocht als smoes om het Hof van Philips II te verlaten?

Meerdere auteurs, vooral J. B. Fernandez, geven ook aan dat Vesalius eigenlijk een smoes verzon ⁷⁸ om naar huis te kunnen gaan. Daar zijn verschillende verklaringen voor. Misschien waren er al vroeger problemen met zijn vrouw. Of wilde zijn dochter naar huis te Brussel, om er te kunnen trouwen.

Dat Vesalius in 1564, vóór zijn vertrek uit Madrid, liever zijn geld uitleende aan anderen ⁷⁹ dan het met zijn vrouw mee te geven, of het mee te nemen naar Venetië, is ook verdacht. Als het al een smoes was, dan is ze mislukt. Vesalius kreeg van de koning het bevel (volgens de vermelde brief) om zo spoedig mogelijk terug te keren.

H. Het Concilie van Trente en de gevolgen voor Vesalius: eindelijk een motief dat steek houdt.

Een anekdote uit het leven van Cornelis van Baersdorp brengt ons op het spoor.

Dit hoofdstukje werd pas geschreven toen deze studie bijna af was. Bij het vergelijken van de charters van Vesalius en hofarts Cornelis van Baersdorp viel in de biografie van de

⁷⁶ O’Malley had ongelijk. Heinrich Petri, drukker, komt wel degelijk voor in de lijst opgesteld door L. Gross, onder Nr. 8662, pag. 158. *“Henricus Petrus, typograficus Basil. Impressorium generale.”* (Dus de toelating om overal te drukken) Hier is het bewijs geleverd dat men een titel of een gunst tegen betaling kon kopen.

⁷⁷ BIESBROUCK Maurits, GODDEERIS Theodoor, STEENO Omer: *An important 16th century medical practitioner and his original report of Vesalius’ death in 1564. Acta Med Hist Adriat 2015; 13 (2); 265 – 286.*

⁷⁸ Onder andere: Lindeboom, Opus cit, pag. 170.

⁷⁹ Volgens Clusius, Opus cit.

laatste een feit op dat er bijna anekdotisch werd beschreven. Zijn biografie is in het kort opgenomen in bijlage 4.

Cornelis van Baersdorp zou in april 1564, als burgemeester van Brugge, opgetreden hebben tegen de priesters die aan alle huizen te Brugge gingen aankloppen "*omme te beschrivene de communicanten*". Hij meende dat deze priesters hun bevoegdheid te buiten gingen, door bij de verdachten van ketterij ook huiszoekingen te verrichten, en de mensen te bedreigen indien zij niet in de door hen aangewezen kerk hun plichten vervulden⁸⁰. Als burgemeester beseftte hij ten volle dat deze razzia de rijke kooplieden uit Brugge zou verjagen, en dat is ook gebeurd. Naast de verzanding van het Zwin was deze heksenjacht de oorzaak van Brugge's economische ondergang. Veel kooplieden verhuisden toen naar de tolerantere stad Antwerpen.

Het gegeven van een zo vroege rondgang van de geestelijkheid was voor ons totaal nieuw.

Geen enkele andere auteur heeft tot dusver kunnen denken dat een zielentelling zo vroeg kon gebeuren, en dus mogelijk het hoofdmotief was van Vesalius' bedevaart. Als voorbeeld volgt hier een verhaal van Joris Tulkens, waar het gegeven totaal ontbreekt.

Joris Tulkens heeft in zijn roman over Vesalius een lijst opgemaakt van 25 aanklachten door het heilig officie van Toledo, onder leiding van de inquisiteurs.

Daar zijn onder andere bij:

Nr 2. Het voortijdig verlaten van een *auto-da-fe*.

Nr 3. Goede betrekkingen onderhouden met een Lutheraan.

Nrs 14, 17 en 24. Zich gewijd hebben aan een studie van de menselijke ziel. (Kritiek op de Fabrica vanwege Valdes)

Nr 22. De dood te hebben veroorzaakt van Claude Vichot door het vroegtijdig openen van zijn lichaam.

Er wordt hier dus niet verwezen naar het (niet) vervullen van de Paasplicht.

De Paasplicht was nochtans al opgelegd lang vóór de decreten van het Concilie van Trente. Van ouds stelden de bisschoppen personen aan zoals bijvoorbeeld dekens, die de jaarlijkse visitatie in hun plaats moesten doen. Visiteren is een wat verhullend woord voor inspecteren en sanctioneren.

Ten eerste betrof dit de materiele zaken: gebouwen (de kerk, de pastorie, de kapellen, het kerkhof) en de uitrusting (het altaar, de doopvont, de gewijde vaten...)...en zo voort.

Ten tweede moest men de pastoor controleren en vooral de parochianen:

- ✓ Het godsdienstig gedrag betrof het kerkbezoek op zondag (de zondagsplicht) en de sacramenten (de paasplicht).
- ✓ Het moreel gedrag (overspel, concubinaat, drankmisbruik..).

De controle liet dikwijls te wensen over, want de bisdommen waren te groot. Onze streken hingen af van Kamerijk (Cambrai) en Luik. In 1559 werden de nieuwe bisdommen opgericht. De nieuwe bisschop kreeg er een abdij bij, om uit de abdijskas de nodige middelen te halen. Zo kreeg Granvelle het aartsbisdom Mechelen de abdij van Affligem erbij. De bisschoppen werden belast met de stricte uitvoering van de besluiten van het Concilie van Trente, dat eindigde in 1563.

⁸⁰ DE WITTE A. pdf. Scientiarum Historia. 1959. Zie ook Bijlage 4.

De “Zielentelling” (*Status Animarum*) in elke parochie, als gevolg van het Concilie van Trente, kwam in onze streken pas goed op gang in 1570. Officiële instructies en verplichtingen vanuit Rome voor het bijhouden van de geschriften (de parochieregisters, en de “*liber status animarum*”) volgden in 1610. Van huis tot huis werden van dan af alle inwoners genoteerd, met hun leeftijd, ook van het personeel ⁸¹.

De rondgang in de parochie te Madrid gebeurde tussen Pasen en Pinksteren 1563.

De visitaties van de parochianen i.v.m. het vervullen van de Paasplicht moest zo snel mogelijk daarna gebeuren. De inspectie en rondgang gebeurde te Brugge in April 1564. Omdat Vesalius in februari 1564 uit Madrid vertrok, kunnen we de rondgang te Madrid situeren rond april 1563.

Werner Thomas heeft in zijn grondige studie over de Inquisitie in Spanje het fenomeen van de rondgang als gevolg van ‘Trente’ niet behandeld. Hij heeft wel opgemerkt dat het aantal veroordeelden tussen 1555 en 1590 een hoogtepunt had tussen 1552 en 1565, dat is juist de periode waarbij het Concilie van Trente van kracht werd. De reden is eenvoudig. Er is een verschil tussen de veroordelingen door de Inquisitie (na aanklacht, verhoring, marteling en zo voort), en de eenvoudige confiscatie. De confiscatie gebeurde stilzwijgend, en zonder documenten achter te laten. We konden wel een typisch geval vinden van een aanklacht gevolgd door een confiscatie in 1574.

Een voorval van confiscatie na een aanklacht door de pastoor te Malderen.

In de jaren rond 1574 liet de bisschop van Mechelen de parochiekerken en hun pastoors in Klein-Brabant onderzoeken. Alle protestanten en andere kettters hadden de tijd gehad om zich te bekeren, of te vertrekken. Ook de pastoors hadden de tijd om zich aan te passen, bijvoorbeeld door hun openbaar gedrag te verbeteren, en niet meer samen met hun concubine te wonen.

Van elk onderzoek werd een *visitatieverslag* opgemaakt, in het Latijn. De meeste verslagen zijn in de kerkelijke archieven bewaard gebleven. Het schema van het onderzoek is routinegewijs overal het zelfde. Eerst werd het kerkgebouw, de pastorie en het kerkhof bezocht. Dan volgde een beoordeling door de visitor van het gedrag van de pastoor, de koster en de inwoners. In de parochie Malderen was ook het dorpje Opdorp inbegrepen, met een kapel, waar af en toe een H. Mis werd gelezen.

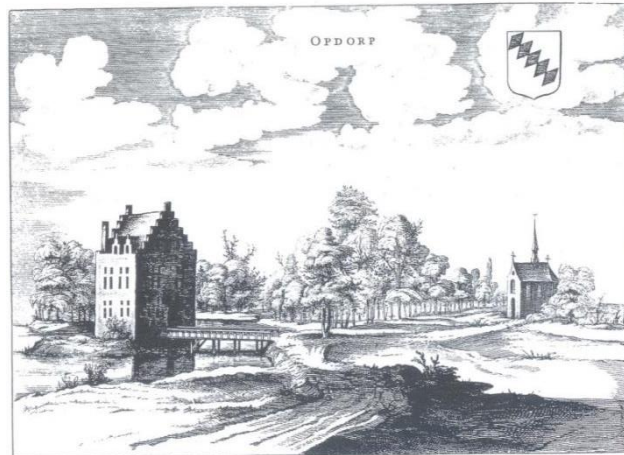
Het visitatieverslag van Malderen is merkwaardig. Pastoor Merten van Zuene, die als enige priester op zijn post bleef toen heel Klein Brabant overrompeld was door vrijbuiters, kreeg een slechte beoordeling. Volgens een tijdgenoot was hij dikwijls dronken ⁸², maar dat was niet zo erg. De inspecteur noteerde: “*Ik vond een meid, die met hem al 32 jaren samenwoonde. Hun zoon woont vlakbij, ik denk dat ze niet bij haar zoon woont, maar wel degelijk bij de pastoor*” ⁸³.

⁸¹ Van elke inwoner die van elders kwam, werd ook hun geboortedorp genoteerd. om beroep te kunnen op de onderstandsplicht bij het geboortedorp van herkomst De parochieregisters en de zielentellingen zijn uiteraard zeer bruikbaar voor de stamboomvorsers.

⁸² Familiearchief della Faille d’Huyse, Familie Van Marselaer. RA Gent.

⁸³ Die zoon heette Chrysostomos van Zuene. Hij trad soms op als notaris in de streek, net als zijn vader. Zie ook ‘*Visitatieverslagen van Paulus Pelsmaker*’ door Constant VAN DE WIEL. Inleiding pag.1-24 en Malderen pag. 79-82. Belgisch centrum voor Landelijke Geschiedenis Nr.117 1997 Leuven.

Verder zijn de kerk, de pastorie en het kerkhof wel in orde. Volgens de pastoor zijn er ongeveer 600 communicanten ⁸⁴ in de parochie en het zijn allemaal brave mensen ⁸⁵. Over Opdorp moet hij toch iets vertellen: *“Er is daar een edelman, genaamd Gillis van Marselaer die achter de kapel woont in zijn elegante woning. Hij is er bijna het ganse jaar. Maar eigenlijk werd hij nooit in de kerk gezien, noch op Zondag, noch op Heiligdagen. Hij zegt aan de pastoor dat hij in Antwerpen te communie gaat. Maar met Pasen komt hij ook niet, en in de kapel van Opdorp vlak bij zijn huis, waar enkele missen gelezen worden, komt hij nooit.”*

Links het omwald kasteeltje van de heer van Opdorp, rechts de kapel.

Jonker Gillis van Marselaer woonde in 1574 wel op het kasteeltje van Opdorp, maar hij was er waarschijnlijk de eigenaar niet van ⁸⁶. Wat er met de eigen goederen van Gillis van Marselaer precies gebeurde, is niet geheel duidelijk. In elk geval had Gillis van Marselaer, volgens zijn testament in 1578 ⁸⁷ zo goed als niets meer, wat wijst op een confiscatie. Confiscaties waren een schande voor de familie, het is dus te begrijpen dat hierover in het familiearchief niets te vinden is.

Philips Hoffman, kasteelheer van Melis te Lippelo, een nabijgelegen dorp, was de echte eigenaar ⁸⁸. Deze Philips Hoffman is familie van Vesalius, hij is schoonzoon van Anna van Wesele, zus van Andreas Vesalius ⁸⁹.

⁸⁴ Men telde het aantal uitgedeelde hosties. En ook de ophalers van de ‘kerktienden’ (van de oogst moest 1/10 afgedragen worden als belasting). Daar hield de pastoor nauwkeurig de lijsten van bij.

⁸⁵ Letterlijk: *“nulli novit incestuosos, adulteros, fornicatores, excommunicatos seu de haeresi suspectos aut publicae diffamatos”* Dus: *“geen incest, overspel, schurkenstreken, niemand is er geëxcommuniceerd of van ketterij verdacht of openbaar aangeklaagd”*.

⁸⁶ De heerlijkheid van Opdorp (niet het kasteel) kwam toe aan de oudste zoon van de familie, Cornelis van Marselaer. Maar die was lichtzinnig, verbraste zijn fortuin, en verkocht de heerlijkheid aan Philips Hoffman, kasteelheer van Melis te Lippelo. Meer hierover op Interenet: pdf.Glasramen in de beeldenstormen, deel 7A, GHKLonderzeel. Auteur Jozef Verheyden.

⁸⁷ Rijksarchief Gent. Familiearchief Della Faille – d’Huyse.

⁸⁸ WALCKIERS Baudouin, *“Les MARSELAER à travers cinq siècles”*. 2009, Ass. Des desc. Des Lignages de Bruxelles. Pag. 30: *“Corneille van Marselaer, fils de Willem, ..vendit Opdorp le 29 mai 1565 à Hubert vander Straeten, qui était peut-être le prête-nom de Philippe Hoffman., qui possédait la seigneurie en 1572, lorsqu’il en fit le dénombrement.*

Het zal dus wel geen toeval zijn dat een zekere Jan van Wesele rond 1559 zijn toevlucht zocht te Lippelo naast het kasteel van Melis. Deze Jan van Wesele was volgens een tijdgenoot en vriend Adriaen van Marselaer een hoveling van keizer Karel. Ik heb een tijdlang gemeend dat hij Vesalius zelf was, maar dat is niet bewezen ⁹⁰. Jan van Wesel stierf in 1593, kort na Philips Hoffman. Hij ligt begraven te Lippelo, naast Philips Hoffman. De juiste plaats van het graf is gekend, nuttig voor eventueel grondig onderzoek inclusief met een DNA-onderzoek.

**Het graf van Philips Hoffman in de kerk van Lippelo
Bovenaan de wapenschilden Hoffman – Boonaert. ⁹¹**

*D.O.M. / Philippus Hofman vir nobilis / Bruxellae natus D.O. de
Opdorp, / in Lippeloo, obyt in hoc oppido / 6 decemb an 1592 D.O.
/ Anna Boonaert uxor eius cum / 8 marito liberos dedisset 6
Augus / ti anno 1593 / Joannes de Alvorado / cantaber praesidii
Tenerae / monde pro rege gubernator / gener et reliqui hoc
parentibus / perpetuae memoriae saxum / moesti posere.*

Een vermoedelijk scenario in 1563.

Als gevolg van de richtlijnen van het Concilie van Trente, wordt in 1563, tussen Pasen en Pinksteren, te Madrid een rondgang gehouden door de parochiepriesters. Huis na huis, en met speciale aandacht voor de vreemdelingen. Vesalius, zijn vrouw en zijn dochter worden ondervraagd naar de vervulling van hun Paasplicht. De vrouw is in orde bevonden, en de dochter Anna ook. Vesalius wil nog zeggen dat hij naar een andere kerk is geweest, maar zijn vrouw ontkent dat. De parochiepriester begint te dreigen met sancties. Hij doorzoekt

⁸⁹ Philips Hoffman huwde Anna Bonaert, dochter van Nicolas Bonaert (+1570). Deze Nicolaes Bonaert was Barbier van keizer Karel, en paltsgraaf in 1556. Hij huwde Anna van Wesel, 'lavadera de corps' van keizer Karel, en zus van Andreas Vesalius.

⁹⁰ VERHEYDEN Jozef. *Vesalius incognitus, incognito in Lippelo*. GHKLonderzeel 2014. Op pag. 31 tot 33 staan 7 argumenten voor het verband van Jan van Wesel met Vesalius.

⁹¹ Grafscript in de Noorderbeuk, naast de midden pilaar. Een oude grafsteen werd vervangen door een grotere, met veel bombast, door de schoonzoon.

het huis en gooit de papieren van Vesalius overhoop. Na zijn vertrek ontstaat een hevige ruzie in het gezin.

Vesalius is in alle staten. Zijn huis te Madrid zal geconfisqueerd worden, dat is zo goed als zeker. Hij heeft ook de gemartelde lichamen voor ogen, die hij heeft moeten verzorgen op vraag van de Inquisiteurs⁹².

Er is maar één oplossing: zo snel mogelijk vluchten. Vesalius vraagt aan Philips II toelating om in Padua de leerstoel anatomie te mogen aannemen, want professor Falloppio is overleden in 1562. Philips II antwoordt niet. Hij aarzelt, zoals altijd, en vraagt advies van zijn biechtvader (de bisschop van Concha) en van hoofdarts Olivares. De bisschop raadt hem aan om Vesalius naar Palestina te zenden voor een opgelegde bedevaart. Hij zal 500 dukaten meegeven voor de gardiaan aldaar, zodat kan nagegaan worden of hij die ginds wel degelijk heeft afgegeven. Daarna zijn nog veel mogelijkheden over om van Vesalius af te geraken. Philips II stemt toe.

Er gaan maanden voorbij. Vesalius zegt intussen aan het Hof dat hij zwaar ziek is, hij ziet er inderdaad belabberd uit. Er wordt geroddeld en gegist. Als dan blijkt dat Vesalius op bedevaart zal gaan, komen de tongen pas goed los. De hofdokters spreken van een medische fout, bij een autopsie van een persoon zou deze nog niet overleden zijn, aldus sommige getuigen.

Elke maand komt de secretaris langs met het loon als hofarts. Maar naast hem komt ook de deurwaarder, die het geld meteen aanslaat, en doorgeeft naar de staatskas. Vesalius heeft nog wel privépatienten, maar die krijgen schrik, en haken af. Het geld raakt op. Vesalius heeft al zijn liggende geld verzameld en in veiligheid gesteld door het aan vrienden uit te lenen, maar dat is uitgelekt.

Zijn vrouw verwijt hem dan gierigheid. Ze wil naar huis, samen met haar dochter. Ze wil in Brussel de hulp vragen van Granvelle, maar die doet niets zonder geld onder tafel. Zij vreest ook dat er niet genoeg geld over zal zijn voor de reis. Ook zijn dochter is ongerust. Haar huis te Brussel wordt misschien ook geconfisqueerd.

Het gezin van Vesalius is in januari 1564 uit Madrid vertrokken, na zes lange en pijnlijke maanden. Onderweg blijft de ruzie duren.

Hier is dus, voor de eerste maal, een nieuw mogelijk motief beschreven dat een hoge graad van waarschijnlijkheid heeft, op basis van een toevallige vondst, door het zich inleven in de situatie en het samenvoegen van bekende historische gegevens.

Na deze studie blijkt het getuigenis van Clusius over de gierigheid van Vesalius en het verwijt van zijn vrouw hierover wel degelijk te kloppen.

Als gevolg van een confiscatie stond Philips II voor een eigenaardig dilemma. Hij kon Vesalius als hofarts niet laten aanblijven en tegelijk zijn maandloon blijvend laten confisqueren.

⁹² Uit: *Richtlijnen van het Heilig Officie der Inquisitie, uitgevaardigd in Toledo 1561.* "Na de marteling zullen de rechters, de notaris en de uitvoerders er op toezien dat de persoon de nodige bijstand krijgt."

Philips II is wel bekend om zijn bedachtzame houding. *"In de angst om eventuele misstappen te moeten verantwoorden voor God, maakte dat hij iedere kwestie haarfijn bestudeerde, waarbij zijn raadgevers belangrijke invloed op zijn beleid konden uitoefenen.*⁹³ "

De 'oplossing' die Philips II in 1564 bedacht kan hebben, is dubbelzinnig. Het wegzenden van Vesalius op pelgrimstocht, lijkt deels op een welwillende koninklijke opdracht, en deels als een maatregel die veel weg had van een boete. Hoe dan ook, het is te begrijpen dat Vesalius met deze gevaarlijke opdracht in grote moeilijkheden was beland.

BESLUIT. Herschikking van de mogelijke motieven voor de pelgrimstocht.

Wat volgens O'Malley een interessante reis zou kunnen zijn, was in feite een doodsvaarlijke opdracht. Men had het geld ook kunnen meegeven met een Franciscaner monnik, of iemand anders. Maar wellicht waren er weinig of geen kandidaten voor.

Vesalius was dus de geschikte man voor Philips II.

Door de onzekerheid over 'het motief' is de interpretatie dikwijls gewijzigd.

Op grond van oude en nieuwe bronnen en door het volgen van de logica volgt hier een herschikking.

- ✓ Vallen uiteindelijk weg als motief:
 - a. Een pelgrimstocht uit devotie.
 - b. Een pelgrimstocht uit dankbaarheid omwille van een genezing.
 - c. Een diplomatieke missie.
 - d. Een plan om te Padua terug professor te worden.
- ✓ Komen terug als motief:
 - a. De vlucht voor Inquisitie, wegens gevaarlijke uitspraken.
 - b. De vijandigheid aan het Hof, in het bijzonder vanwege zijn collega's hofartsen.
- ✓ Nog weinig onderzocht: Vesalius wilde naar huis:
 - a. Omwille van zijn vrouw, die hem mogelijk verklikte.
 - b. Omwille van zijn dochter, die wilde huwen in haar eigen land.
- ✓ Nog nooit onderzocht, en hier bij nader onderzoek gevonden:

Een huiszoeking als gevolg van het Concilie van Trente. Dat gebeurde al te Brugge in 1564, zoals blijkt uit de biografie van Cornelis van Baersdorp, die toen als burgemeester hiertegen protesteerde. Dat gebeurde ongetwijfeld ook te Madrid, waarschijnlijk in 1563, tussen Pasen en Pinksteren.

De huiszoeking verklaart ook de ruzie tussen Vesalius en zijn vrouw.

Het is goed mogelijk dat dit huiselijk conflict invloed kon hebben op de tegenstrijdige geruchten die daarna werden verspreid.

Tot zover de studie over Vesalius' motieven om naar Jeruzalem te gaan. Over zijn heenvaart met de vloot van Malatesta tot aan Cyprus zijn we goed ingelicht. Over zijn verblijf in Jeruzalem en zijn levenseinde bij de terugkomst weten we niet erg veel met zekerheid, omdat de getuigenissen erg tegenstrijdig zijn. Het verhaal van Fernandez is een van de zovele.

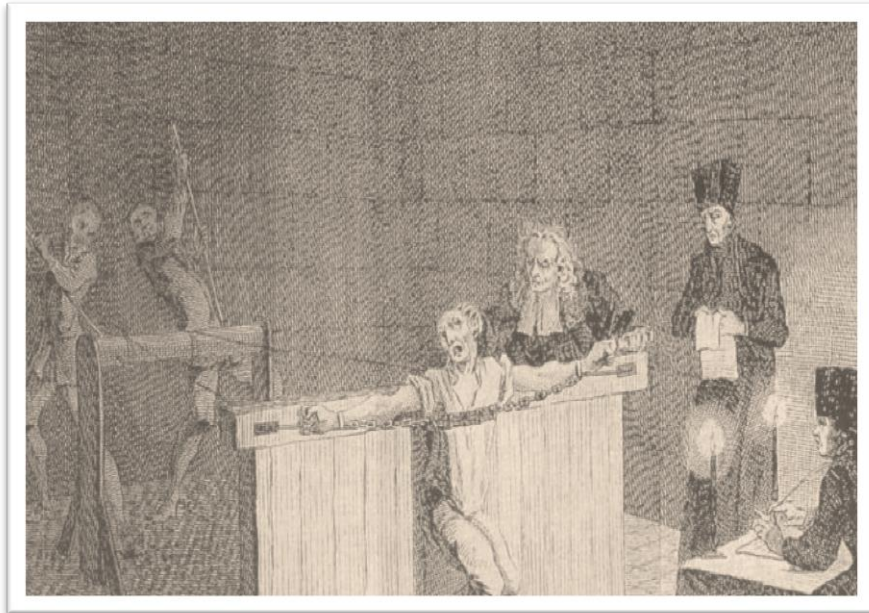
De betrouwbaarheid van de getuigen, en hun motieven om over Vesalius' dood tegenstrijdige verklaringen af te leggen, zijn een verder onderzoek meer dan waard.

⁹³ Wikipedia: Filips II van Spanje.

BIJLAGE 1: Bekentnisse van Lijsken van Schelle

27 Februari 1567, gedaen tAntwerpen op den Steen. (de gevangenis)

Bron. Antwerps Archievenblad. Deel XII, pag. 291, Felixarchief Antwerpen.

“Lijsken van Schelle, geboren van Diest, out tweeendertich jaeren, oft daeromtrent, huysvrouwe van Lenaert van Aken, kleermaker, wonende in de H. Geeststraat, op een camere ten huuse van den backere.

Gevraecht waer zij in de predicatiën binnen deser stadt geweest is ende hoe dickwijls, seet dat zy tot vier oft vyf malen geweest is in eenen kelder onder den Rooden Hoet op de Vrydagsmerct, seet dat de predicatie altyts gebuerde des avondts, tusschen de zes ende zeven uren.

Gevraeght oft zy moetwillich daertoe gegaen is oft dat haer man huer daertoe geinduceert heeft, seet dat huer man huer nyet met vreden gelaten en heeft, zy en moeste de predication ghaen hooren, ende dat zy alsoe, tot welbehagen van hueren manne, aldaer tot vier oft vyff reysen geweest is.

Gevraeght, aengaende den predicant, oft zy denzelven nyet en kent oft yemanden anders van den ghenen din daer present zyn geweest, vercleert den predicant noch nyemanden van den ghenen die dezelve gehoort hebben nyet te kennen. “

Lijsbeth van Schelle verklaarde dus in de gevangenis dat zij met haar man geheime vergaderingen van de Calvinisten had bijgewoond, maar dat zij hiertoe door haar man verplicht was.

Kleermaker Lenaert van Aken sloeg na deze aanklacht van zijn vrouw op de vlucht. Hij werd op 19 juni 1567 “wegens het bijwonen van een geheime vergadering der Calvinisten, bij verstek ten eeuwiggen dage verbannen”.

BIJLAGE 2. Oorkonde van 1536 van keizer Karel voor Cornelius vander Leughenhagen, paltsgraaf

Uit : "Notarisakten 1513 – 1703", Felixarchief Antwerpen.

Carolus de vijfden deur gotlijke genade Roomsche keyser Augustus, Coninck van Germanien, van Hispanien, van beyde de Cecilien, van Jerusalem, ... (et cetera et cetera)..

Den eersamen onsen getrouwen beminden Cornelio vander Leughenhagen onsen huysgenootte en der heylighs palays van Lateranen en van onsen hove en des keyserlijcke Consistories grave,

Onse keysserleyke Majesteit wort dan waerachtelijcke gepresen, als sij die deghene des weertigh zijn en duer eerlijcke afcompst en chiecheit van deugden geacht en den heyligen Roomschen Rijke getrouwe zijn verdienstelijck eere en behoirlijke chierheden verleent en de selve soo verchiert dat de duegth by soo hoogen persoon gepresen hen dagelijcke meer crachte neyght worden daer toe mits prys en eere te meer verweckt .. Daer omme wy aenmerckende die eerlichhede van uwe afcompst en uwe sonderlinge duegden en uwe verstants en lichamelijcke gaven, eerbaerheyt en experencie van vele dingen die welcke wij alle in u te sijne, over geloofweerdighe getuygenisse verstaen hebben,

Ende daerenboven uwe sonderlijcke getrouweyheit die gy tot ons, totten heyligen Roomschen Rijke en tot onsen edelen huysche van Bourgognen draagt, ende daertoe uwen bequaemen en getrouwen dienst dien ghy ons ende den selven Roomschen en onsen hove van Bourgognen so in tyden van peysse so in oorloge met uystersten trouweyheit en dienstigheyt ons ghedaen hebt, wiens exemple navolgende uwen sone, onse getrouwe beminden Jacob vander Logenhaghen ons met gelijcker neerenstigheyt tot nu toe gedient heeft. Ende besondere **in dese onse reysse op Vranckrijck in welke reysse hij met harnas**⁹⁴ onder andere beyden de wapenen hem getrouw en cloeck gehat heeft.

Wij dan willende de uwe en der u luyden dusdanige diensten met behoorlijcken loone en eerlijcke chierheden vergelden, soo hebben wij uitt onsen eygene wille, sekere wetentheyt ende voorsichtig opstel met oock den wijsen Rade van onsen princen, baronnen, edelen anderen des heylighs Rijcks getrouwe luyden met onse keyserlijcke macht volheyt u Cornelio vander logenhaghen en uwe wettigen sonen gemaect gecreerd en geerigeert des heylighen palays van Lateranen ons hoefs en des keyserlijcke consistorys graven en hebben u meyten titelen van t graefschap dat men heet *Comitus Palatinus* genadelijck versciert, so wij oock bij oock by tenore van dezen u luyden creeren en verchieren en stellen u beyden totten getale en geselscape van de andere graven die men heet *Comitus Palatinos*.

Decernerende en by desen keyserlijcken bevelen statuerende, dat gij van nu voortaan alle en iegelijcke preileggen gracen, immunityten, eeren, exemptien en liberteyten sult mogen en moeten gebruycken, en dese uwen sonen die selen en mogen en moeten gebruycken de welke alle andere de heylighen palays van Lateranen graven tot nu toe gebruyct hebben oft eenigsins gebruycken, by gewoonten oft van rechts wegen.

Gevende ende verleende u **cort** en uwe wettige sonen **breede autoriteyt en macht** daer mede ghyluyden vermoeght en een iegelijck van u luyden besondere vermogen over alle tgeheele Roomsche Rijke en allen andere plaetsen en landen **te makene en te creeren openbare notarysen ofte tabilionen en indices ordinarios, die daer toe niet geleert daer toe sijn**, daer toe wy uwe en een iegelijck van u luyden besondere consciencie belasten, met vollen macht totten selven officien dienende, ende henluyden ende een iegelijcken van hen besondere met penne en schrijfcoker so de costumen totten voors. officien te ministreren, ..

..met conditien nochtans dat ghy luyden en een iegelijck van u beyden besonderen van den voors. openbare notarysen oft tabellionen en indices ordinarios by u luyden ofte enigen van u als boven gecreert te werdenen, sult van onsen en des heylighen roomsche rijcke wegen en name, en voor ons en onse nacomelingen in tselve

⁹⁴ Uit deze zinsnede en uit de datum van benoeming blijkt de aanleiding voor deze oorkonde. Keizer Karel was, na zijn zegetocht tegen de Turken in Tunis in 1535, daarna in een oorlog verwickeld met Frankrijk, en belegerde Marseille in 1536. Die belegering mislukte, onder meer wegens een epidemie in het leger. Cornelis vander Leughenhagen en zijn zoon hebben zich blijkbaar moedig gedragen in de belegering, met zijn manschappen. De aanvoerders moesten hun soldaten zelf bekostigen, met de buit van een plundering als beloning. Maar de plundering bleef uit. Ook daarna mislukte de oorlog, en keizer Karel trok zich terug in Genua.

roomsche rijcke, **ontfangen gehoorlijcken lijflijcken eedt van getrouwheden** in de manieren hierna volgende. Te weten dat sij ons en den heylighen roomsschen rycke en alle onsen nacomelingen daer inne comende sullen getrouw sijn, en selen nimmermeer inden raet sijn daer men niet tot onsen perickel tracteert, maer selen onse goet en welvaert beschudden en getrouwelijck vervoorderen en onse scade na hen vermogen beletten en afkeeren. Voorts zij alle instrumenten alle acten van rechten alle andere besondere diergelijcke saken die hen en een iegelijcken van hen besondere van heuren voors. behoerlijcke officien wegen toecomende selen te makene oft te scrijvene, rechtveerdigh en getrouwelijck, sonder eenighe simulatie machinatie, valsheyt en bedroch schrijven lesen en maken. Sullen oock die scrifturen die sij in publique forme selen moeten redigeren in suvere parchemin, gerassert oft gescript of in papieren chartren getrouwelijck screyvende naerder landen costuymen maken. Selen oock de saken van **hospitalen en verdachte menschen en bruggen en gemeyne straten na heur vermogen vervorderen**. Sulen oock de sententien en de woorden der getuygen secretelijck en getrouwelijck bij hen houden tot dat se gepubliceert en geaprobeert selen werden en alle andere dingen haerder voors. officien eenigsins aengaende tsy van costuyme oft van trechte wegen, wel en rechtveerdelijcken doen. Ende dy sulcken openbare notarysen oft tabellionen en ordinare ingen by u luyden en eenigen van u beyden besondere gemaect en gcreert te werden selen moigen over tgeheele roomsche rijcke en in alle andere plaetsen en landen maecken, schrijven en publiceren, contracten uttersten wille, decreten en autoriteyten interponeren in alderleye contracten des behoevende ende alle andere dingen doen publiceren schrijven ende exerceren die totter voors. officien oft tabellionen en ordinare dinge. Toebehoren. Decernerende dat men alle dye instrumenten en scrifturen die by sulcke openbare notarysen oft tabellionen en ordinare dingen gemaect selen werden volle geloove, alomme geevn sal niet tegenstaende alle constitutien, ordinationen, statuten en andere ter contaryen welcke andre die t sy.

Hier en boven wij verleenen en geven metter selve autoriteyt **u cort**, en uwen sone **voors. dat ghy luyden moegt en elck van uleyden besonderen moegen legitimeren naturalen bastaerden in Concubine geboren hoerekinderen in overspele geboren kinderen aen naer maegscap oft geestelijcken personen gewonnen tsamen of besondere, en alle andere van ongeoorloofde en verboden geboorte comen oft comen selen**, Voerder hen vader en moeder noch levende oft oock aflijvigh sijn. Uytgenomen nochtans alleenlijck der duerluchtigen princen, graven, baronen kinderen. Ende de selve tot alle wettelijcke rechten restitueren en weder brengen en alle smetten der geboorte te niette te doen, hen luyden restutuerende de tot allen en een iegelijcke rechten van succesen ende erven van vaderlijcken en moederlijke goeden, ja oock van leengoeden en die men heet *Emphiteotica*.

Hier en boven wy creeren maken ende constitueren u Cornelio en uwe sonen voors. **eersame borgere van allen steden** ende welcken so in onsen so in den heylighe roomsschen rijcx [bevinghen] (?) in alle landen so dat ghy beyden alle privilegien statuten immunityten en alle andere borgerrechten en acten sult mogen en moeten gebruycken so in de ingeborene borgers van sulckdanigen steden en plaetsen in eenighe maniere gebruyckende by costumen en rechten. Ende willen **dat ghy beyden vry en exempt sijt van allerley lasten giften en impositieen reael personael oft gemengt ordinaire oft extraordinare publyke oft privaete te gevene en te betaelenen**, u luyden daer af los vry en exempt makende. Ende willende dat ghy luyden van den voors. belastingen in wat steden en plaetsen resideren sult by onsen keyserlijcke autoriteyt los exempt vry ongemolesteert sijn moet. Noch van den officiers van sulckdanigen chysen in enigerleye manieren sult moeten oft moghen gedwongen gecompelleert oft gemolesteert werden. Niet tegenstaende alderhande rechten statuten en costuen der voors. steden en plaetsen, ter contarieen. Alle den welcken wy by willen wetentheyte en autoriteyt als boven also verre die deser onse verleeningen souden mogen tegen staen, derogeren en willen dat se gederogert sijn by desen.

Voorts opdat gy Cornelio onser meerdere gracie tuwaerts bekennen moegyt overmits dien dat wy u van uwer ouder afkomst wegen edel bevonden hebben uwe oude en natuerlijcke edelheyt recognoceren en confermeren en by onser keyserlijcke autoriteyt van nieuws vermeerderen. **So dat wij tot eygen wille wetentheyte rade en macht alle boven u ende alle uwe wettige kinderen die nu syn en geboren selen worden en huere nacomelingen wettige en natuerlijcke sonen en dochteren van u desenderende tot alle dagen edele noemen en van nieuw edelen creeren maken** en exigeren en met tittele eere digniteyt graet van edelen verschieren en u leyden als edele en van edelen geslechte en huysse gecomen noemen. Willende dat ghy luyden van allen en een iegelijcken van wat *codicum preminentium* state en digniteyt. Ja oock conincklijke hertoghelijcke en bisschoppelijcke sij sijn, voor sulcke warachtige eddelen sult gehouden genaemt en geacht sijn. Statueren en expresselijck decernerende en bevelende by desen keyserlijcken edicte dat ghij

Cornelio en uwe voors. descendentes van nu voortaan eeuwelijck duerende sult genaempt en gescreven worden als onse ende des heylighen roomssche reyck waerachtige edelen.

Ende dat ghy luyden in alle plaetsen en landen in rechten en daer buytten, in geestelijcke en weerlicke saken **ecclesiastelijck en niet ecclesiastelijck** welcke rade die sijn, oock al waeren die sulcx daer in desen onse daer in dese onsen Creg.(?) speciale mentie behoorde gemaect te sijne. En oock in allen en iegelijcken exercitien negotien preeminencien en acten, sult die voorschreven eere digniteyten en officien rechten liberteytten en chierheden privilegien gracies en verleeningen mogen en moeten gebruycken die alle andere onse en des heylighen Roomsche Rijcx Edelen van geslachte van vier grootvaders van vader ende van moeders sijden geboren gebruycken en daer toe gelaten worden, in wat manieren dat sijn, weder bij costume oft van rechte wegen.

Maer op dat den staet van dusdaniger u luyder edelheyt te claeren ende descendentes voorschreven tot **uw en oude wapenen de welke ghy tot nu toe gewoonlijck syt te dragene, ende de welke wy hebben vernomen aldus te sijne. Te weten eenen scilt** van witte oft silveren coleure, uitt wiens sijden tusschen drye bladeren van hasenoten van natuerlijcken coleure drye hoeckeroye gestelt en plaetken van die men heet het kepere van roode verwen in t hoogste van den scilde helm strekt. Willende ende decernerende dat ghy Cornelio en uwe nacomelingen voors. wapenen alsoo by ons geconfirmeert ende vermeerderd tot eeuwigen dagen sult hebben en dragen ende dat in alle eerlycke en betaemelijcke acten en appendicien na costumen van edele luyden van wapenen, soo wel in spelen als in ernste, in tornoyen, in steeckspelen, in orlogen, in stryden, in campen, in banieren, in tenten, in segelen, in siegnele, in graven, in edificien, in sepulturen, in huysraet ende in allerley andere dingen sult mogen gebruycken na uluyder gelieven en willen, sonder tegenseggen oft betlet van iemanden.

Voorts op dat ghy Corn. Vanderluegengahen in uwe trouwe en devotie t'onswaerts blijft en op dat uwe voorsreven sonen om ons te dienen te meer geneyght sijn moegen, soo hebben wy u en huerluyden tot onsen huysgesinnen en toe alle uluyden goeden possessien en diengen in onsen heylighen Roomsschen Ryck salvagarden beschutsele en bescherminghe ontfangen en aengenomen ende nemen uluyden ave gonstelijck by desen in den getale en geselschappen van onsen huysgesinne en in onse en des heylighen Roomsschen Rijcx bescherminge en salvagarden decreterende en by desen onsen keyserlijcken edicte, statueren dat ghy luyden van nu voortaan **alle privilegien immunityten gracies en prerogativen sult mogen genieten en gebruycken die alle andere onse huysgesinnen en die onder onse keyserlijcke bescerminge en sauvegarde sijn** bij rechte oft bij costuymen, gebruycken. Bevelende alle en een iegelijcke onsen en den heylighen rijcx subjecten van wat state, graden, ordene oft conditie sy syn, dat sy u Cornelis en uwe voorschreven sonen en eene iegelijcken van uluyden besondere voor onse huysgenooten achten met behoorlijcke eeren tracteren. Ende de voorschreven privilegien, immunityten, preeminencien, gracies ende prerogativen, de welke andere onse huysgenooten genieten en gebruycken, vry en sonder impedient laeten genieten ende gebruycke, en sien toe dattet van anderen gelaten woede. Ende oock soo wanneer en alsoo dicwels als ghy luyden tot onse oft heurluyden heerlijckheden en jurisdictien comen sult, dat sy u luyden en eenen iegelijcke van u luyden besondere t'saen met uw en knechten, peerden, en bagagien en alle uwe dingen alsoo dicwels alst van noode syn sal, vry laeten duere gaen en eerlijck tracteren.

Ende soo wanneer en alsoo dicwels van node syn sal en van u luyden oft van uluyder wegen versocht selen werden om salvoconduyt oft vry geleye dat sy dan uluyden en elcken van u besondere daer af doen versien van uluyden noch eenige gabelle noch datio noch tol noch pedagio oft eenigerleye andere exactien oft scattinge te doene betaelene oft eysschene geensints. Niemand dan en sy geoorloft dese Lxeg.(?) van onser creatie, erectie, verleeningen, huysgenootscap, salvagarden, decreete, privilegien, indult, wille en gracie te infirgerenne oft in eeniger maniere by stoutten voernemen daer tegen te doene. Ende soo wie hem des sal vervordenen te doene, die weten dat hy in onse en desen heylighen Roomsschen Rijcx swaere indignacie en **in de pene van vyftigh marck van puren goude is also dicwels en menichwerven als ter coontrarien gedaen sal worden**, sonder genade gevallen sal, van welcker penen wy decernerende dat d'een helft daer af onsen keyserlijcken fisco, ende d'ander helft totten profytte van de genen oft van de gene dien de injurie gedaen oft geweest geapliceert sal worden, met getuygenisse van desen Creg.(?) met onsen keyserlijcken segele daer aen hangende gemuniert.

Gegeven in onse keyserlijcke stadt Genua opte XXste dag der maent Octobere, in't jaer ons heeren duyst vyfhondert zessendertich, van onsen keiserdomme in 't XVIste van onsen Rijcke, in 't XXste.

BIJLAGE 3. Oorkonde 1556 van keizer karel voor Dokter Cornelis van Baersdorp, paltsgraaf

Gedeeltelijke vertaling van een Latijnse oorkonde, UGent, BHSL-HS-2014⁹⁵

De Roomse keizer Augustus, door Gods genade. .. aan onze getrouwe dokter Cornelis van Baersdorp, van onzen keizerlijken Hof, en van het Hof van ons Paleis van Lateranen en van onzen keizerlijke Consistorie, en zijn broeder Willem (Guilielmus) van Baersdorp, onze keizerlijke gratie en alle goed.

Die wij in onzen Roomse Rijk willen bevorderen en waardig maken, die zo verdienstelijk zijn in oorlog en vrede, en waar zij zo uitmuntend en vlijtig hebben gewerkt. Zij hebben ons gediend en met toewijding geholpen, en wij juichen dit toe. (et cetera) ..

En wij die ons op de paden van onze voorouders begeven, wij willen de plicht voortzetten..

Daarom willen wij u, broeders voornoemd, omdat u aan de adel van uwe voorouders hebt toegevoegd, tot glorie van uw familie door uw carrière in de Letteren, gij hebt uw geest verrijkt door de kunsten waardig voor een man van talent...

En gij voorzijde **Cornelius**, bekwaam in de Goddelijke Filosofie en de natuurlijke Wetenschappen, en de Geneeskunde, hebt gestudeerd in de beroemdste Universiteiten van Gallië (Frankrijk) en Italië.

Te midden van de vermoeidheid en wake hebt gij u bekwaamd in de medische wetenschap, en de grootste graden verworven..

Omwille van uw faam in de geneeskunde, toen wij van Spanje in de lage provincie van Germanië kwamen, hebben wij u opgenomen in ons keizerlijk Hof, om onze arts te zijn, toen wij voor de eerste maal vanuit Spanje in de Nederlandse provinciën kwamen; te midden van de roerige tijden hebt gij ons overal gevolgd;

.. En vooral in onze veldtocht tegen Gallië (Frankrijk) in het jaar 1543 bij de vesting **Landrecies** en in andere niet minder moeilijke veldtochten te land en ter zee, met veel gevaren steeds volgend en oprukkend, maar ook in de zachte tijden van de vrede aan het land gegeven..

.. Toen onze gezondheid aangetast was, en onze ziekten bijna ongeneeslijk, u alleen als geneesheer, hebt de rust van het leven achterwege gelaten, uw rust en uw eigen zaken, gij waart altijd bij ons, met uw bekwame zorgen, uw oplettendheid; wij hebben geen moeite om u, na God, de enige bewaarder te noemen van ons leven en wat ons nog rest van onze gezondheid..

En gij **Willem**, van jongs af ervaren in de rechtsgeleerdheid, die ons met grote vlijt en bekwaamheid hebt bijgestaan en raad gegeven in onze Raden van Holland en Zeeland, en in onzen keizerlijke Hove. Gij hebt ons nog als blijk van uw getrouwheid ons uw zoon gezonden aan ons Hof, die ons evenals uw broer Cornelis onze arts vele jaren heeft gevolgd in onze expedities..

Gij hebt ons in oorlog en vrede altijd gevolgd en gediend, met grote vlijt,

Daarom willen wij u, om uw naam uw ras en familie eeuwig te verheffen, om u te belonen voor uw getrouwheid en vlijt,

.. uit onze eigen wil, en met de wijze Raad van Baronnen, van edelen en andere raadgevers en trouwe lieden, met onze keizerlijke macht, verheffen, u Cornelis en Willem van Baersdorp, tot de adeldom, en u en uwe kinderen van het ene en het andere geslacht, al levend en wettelijk nog te verkrijgen, en aan uw wettige nakomelingen, opnemen in de edelen van ons en van ons heilig Rijk, .. (et cetera) .. tot onze edele geslachten..

.. wij besluiten en bevelen door dit keizerlijk edict dat gij voortaan, in het gerecht en elders, zowel in wereldlijke als geestelijke, in kerkelijke en profane zaken, ..

.. dat gij moogt en moet genieten en gebruik maken van alle privilegiën, waardigheden, rechten, immuniteiten, ... waar ook al de andere edelen van on heilig keizerrijk van genieten, en ook **de waardigheid van de edelen met vier edele grootouders, zo paterneel als materneel**, en verheugen ons met deze verheffing..

.. wij willen dat gij door hen opgenomen wordt overal waar zij opgenomen zijn, op welke manier dan ook..

En om u nog meer glans te geven aan uw huidige adel, .. wij bevelen en decerneren aan u voorzegde broeders Cornelis en Guillaume van Baersdorp, uw kinderen, erfgenamen voorzegd, de tekenen en

⁹⁵ Een volledige vertaling in: *Notice sur Corneille van Baersdorp, médecin de l'empereur Charles-Quint*. Isaac Joseph de Meyer. Eboek.

wapenen waarvan, zoals ons gezegd is uw voorouders zich van bedienden, gedurende eeuwen, tot op heden, .. et cetera

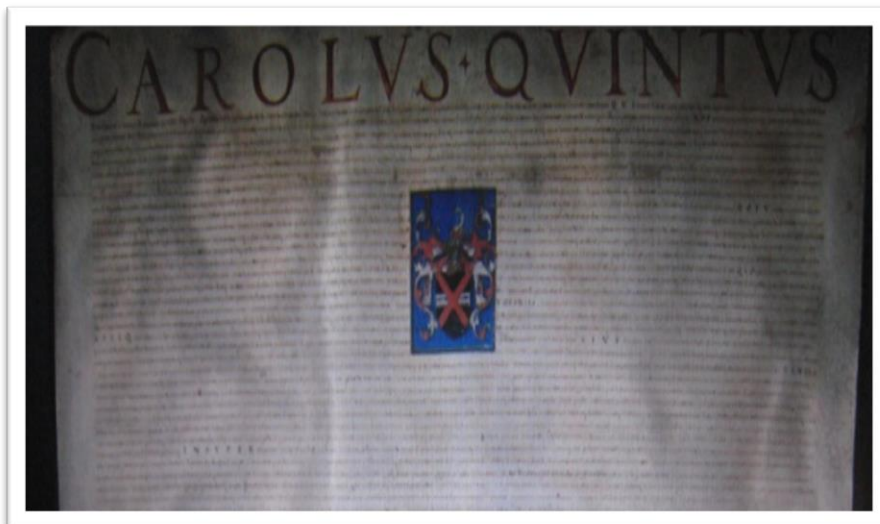
.. hier volgt de beschrijving van het wapen ..

De overige privileges zijn gelijklopend aan de oorkonde voor Cornelis vander Leughenagen (bijlage 2)
Getekend: KAREL / A. Perrenot. Bij bevel van zijne keizerlijke en katholieke Majesteit, Haller.

Linksboven: het wapen voor Cornelis van Baersdorp, door het charter voorzien van een helmteken.

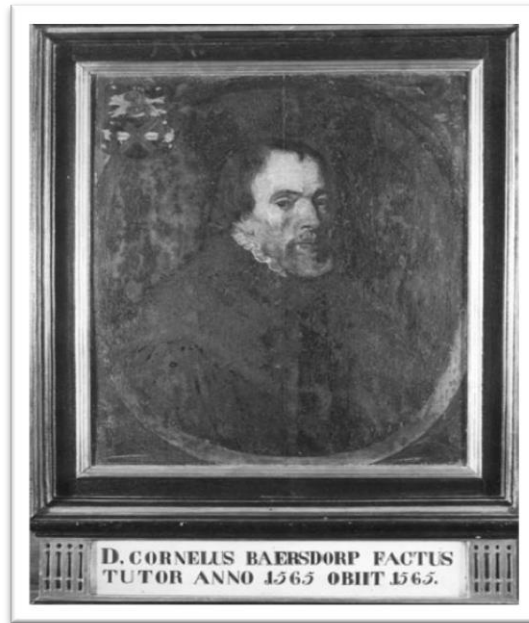
Rechtsboven: het wapen voor Andreas Vesalius, door een charter voorzien van een helmteken⁹⁶.
NB. Het wapen voor Vesalius werd in het charter alleen beschreven, en niet ingekleurd.

Het perkament met de oorkonde, bewaard in het archief van de Universiteit Gent, met in het midden het ingekleurde wapen voor hofarts Cornelis van Baersdorp.

⁹⁶ Deze reconstructie van het wapen van Vesalius werd Dr. T. Goddeeris getekend. Bron: Dr. M. Biesbrouck Andreas Vesalius' Genealogy, in pdf, WorldPress.com.

BIJLAGE 4. Biografie van Cornelis van Baersdorp, en nieuwe gegevens over zijn levenseinde. (En een anekdote die alles verklaart.)

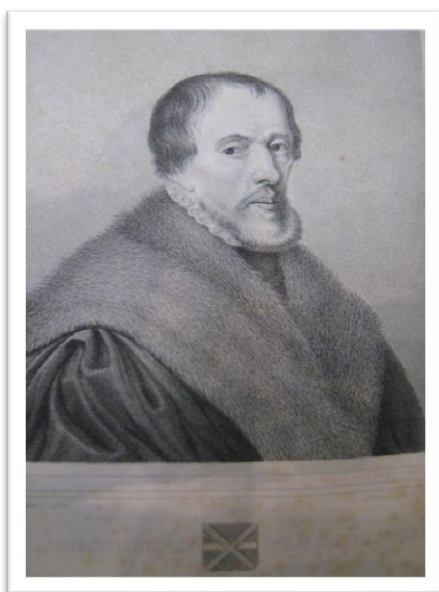

Op een portret van 1565 (het jaar van zijn dood), als voogd (tutor) van het Potterie-hospitaal, staat Cornelis van Baersdorp zonder 'molensteenkraag', eenvoudig gekleed. Zijn wapen is hier voorzien van een helmteken hem verleend door het charter.

Volgens De Meyer⁹⁷: "Cornelis van Baersdorp (Brugge? circa 1485 – 1565). Hij studeerde in Italië (Pavia?) en Frankrijk, en zou er de zelfde leermeesters gehad hebben als Vesalius, die later een tegenstander werd. Cornelis van Baersdorp praktiseerde eerst te Brugge, en schreef een traktaat als aanhanger van Gallenus. Later schreef hij nog een werk over jicht en artrose, problemen die hij wellicht bij keizer Karel had leren kennen. Toen keizer Karel zich terugtrok naar Spanje, nam hij C. van Baersdorp wel niet mee, maar de keizer riep hem later bij zich.

In 1556 bevestigde de keizer zijn kwaliteiten, en benoemde hem tot paltsgraaf, als een arts die hem vaak het leven had gered. Na de dood van de keizer (1558) keerde Van Baersdorp voorgoed naar Brugge terug. Hij werd er schepen en burgemeester. In 1562 heeft hij er voor gezorgd dat een overleden Engelse protestant een waardige begrafenis zou krijgen. Hierop werd hij door de Augustijnse pater Lorenzo de Villovicencio bedreigd met vervolging. Die was een **'koninklijk adviseur van Philips II in de Nederlanden'**

⁹⁷ DE MEYER, Isaac-Joseph, *Notice sur Corneille van Baersdorp*. Imprimerie de Pachetere, Brugge, 1845.

Portret van Cornelis van Baersdorp,
vermoedelijk als burgemeester, enkel met wapen.

Van Baersdorp zou in 1565 door de rechtbank worden gedaagd, als verdediger van de ketters. Volgens een brief van Viglius aan Granvelle zou hij toen bezwiken zijn aan een hartaanval, uit schrik voor de Inquisitie. Kan men van schrik sterven? Dat kan wel, maar het is zeer zeldzaam ⁹⁸. In elk geval bewijst dit incident dat de bedreiging door de Inquisitie zeer ernstig te nemen was ondanks zijn titel van paltsgraaf.

Enkele commentaren over Cornelis van Baersdorp als hofarts.

1. Door O'MALLEY ⁹⁹ : "Twee geneesheren waren, ten minste officieel, bij de gezondheid van de keizer betrokken. De 1ste in rang, als archiater, was Narcis Vertunno, maar die verbleef te Napels. De 2de in rang was Cornelis van Baersdorp, die in 1543 in zijn dienst was gekomen, iets vroeger dan Vesalius. .. (...) Baersdorp keerde na de dood van keizer Karel terug naar zijn stad Brugge. Hij zou zich daar begeven in humanistische kringen. " Ibidem, pag. 195. "Na de onderwerping van de hertog van Cleve in 1543 kon de keizer zijn aandacht richten op zijn hoofdvijand Frankrijk. Hij belegerde daar de sterk beveiligde stad Landrecies, hoewel hij toen ernstig ziek en vermagerd was. Een Spaanse chirurg Daza Chacon beschreef er de behandeling van wonden, veroorzaakt door vuurwapens. Aan Franse zijde deed dokter Ambroise Paré het zelfde. Vesalius was nog te Padua, tot 28 december 1543. " (Tegenstrijd met betaallijst, zie volgende pagina onder Personeelslijst...).

2. Door R. VAN HEE ^{100, 101}.

"Meer dan eens gebeurde het dat een succesvolle bevelhebber van een beleg de werking van een veldhospitaal verder zette om de kosten van transport te vermijden. Zo vertelt Daza Chacon in 1544, dat hij na het beleg van Landrecies, er op bevel van de Keizer nog vier maanden bleef. Er waren ongeveer 500 gewonden.. "

⁹⁸ Wikipedia: Sterven wegens 'stress induced cardiomyopathy' of 'Broken heart syndrome', wegens een plots stijgen van stresshormonen, is zeer zeldzaam.

⁹⁹ *Andreas Vesalius of Brussels.*, pag. 191 ev.

¹⁰⁰ Van Hee R. *Ziek en gezond, ten tijde van keizer Karel*. Pag. 237.

¹⁰¹ Van Hee R, *Kunst van Vesalius*. Pag. 28.

...“Vesalius .. begeeft zich naar Frankrijk om in juli 1544 in St Dizier de keizerlijke troepen te vervoegen.. Vesalius diende niet alleen gekwetsten te verzorgen.. , doch ook dodelijk getroffen strijders te balsemen, zodat zij konden begraven worden in hun land van herkomst . “

Een bedenking.

In de bewondering voor het genie van Vesalius heeft men altijd al aangenomen dat hij door keizer Karel uit Padua werd geroepen voor een eervolle plaats aan het Hof. Terwijl hier blijkt dat hofarts Chacon hem eigenlijk nodig had voor het veldhospitaal in Cambresies, vermoedelijk vooral om de lijken van de edelen te verzorgen, met het oog op hun repatriëring en begrafenis.

De personeelslijsten van keizer Karel. In het rijksarchief van Spanje zijn de precieze personeels-lijsten bewaard. Hierin vinden we, voor wat de hofartsen betreft:

Le docteur Cornille Baersdorp, vanaf 1.1.1544, voor 30 stuivers per dag.

Le docteur Andreas Vesalius, vanaf 3.6.1543 (sic), voor 30 stuivers per dag.

Cornelis van Baersdorp zou Nicolas Florenas al vanaf 1550 opgevolgd hebben.

Een verrassende studie van Danielle Constant – Favorin¹⁰²

“Vanaf de jaren 1560 kende Brugge niet alleen een groeiend aantal Calvinisten, maar vooral een grote groep “protestantiserende katholieken”, m.a.w. katholieken die, in de rand van de rijke Brugse humanistische traditie, niet ongevoelig waren voor de frisse wind die door de kerk waaide.

Zo kwam Cornelis van Baersdorp, gewezen lijfarts van Karel V en humanist in hart en nieren, openlijk uit voor zijn protestantse sympathieën, maar werd niettemin proost van het broederschap O.L.V. van Blindekens. Zijn kandidatuur als burgemeester van de stad Brugge werd echter verworpen, na tussenkomst van Margaretha van Parma, halfzuster van Filips II.

In 1562 werd Brugge voor het eerst een onafhankelijk bisdom. Voordien hingen de Brugse parochies af van het bisdom Doornik. Petrus de Corte werd de eerste bisschop van het nieuwe bisdom. Samen met de keizerlijke Inquisiteur Titelmans, nam deze de Corte (of Cortius) de vervolgingen ter hand en verzocht de magistratuur om medewerking, maar stuitte op een besliste weigering. Stadsbeambten die Titelmans en/of Cortius toch hielpen bij huiszoekingen en arrestatie, werden door de stadsmagistratuur zelf prompt opgesloten.

Door verslagen en andere archieven uit die tijd weten we dat, bijvoorbeeld, de pastoors van de O.L.Vrouwekerk, door de commissarissen van de Inquisitie ondervraagd, verplicht waren een groot aantal inwoners als “afvallige parochianen” aan te duiden... “

Besluit. De reeds bekende biografie van hofarts Cornelis van Baersdorp is nu aangevuld met nieuwe gegevens. Het is een inspiratiebron voor het motief voor de bedevaart van Vesalius, wiens levenseinde door de zelfde omstandigheden werd getekend als deze van Baersdorp.

¹⁰² CONSTANT – FAVORIN Danielle. *Ikke van Brugge*. VZW Vrienden van de Protestantse kerk Brugge, 2002.

BIJLAGE 5. Vertaling van:

VIAJE DE VESALIO A TIERRA SANTA.

Dr. José Barón Fernandez ¹⁰³. Medicina & Historia, Febr. 1969. Fasc. LII.

Een ander 'Spaans' verhaal over Vesalius .

Inleiding. De gebeurtenissen in het leven van de grote anatoom van de 16de eeuw, Andreas Vesalius, zijn bijna volledig bekend, zoals het geval is bij de grote figuren van zijn tijd. Maar in het geval van deze geneesheer uit Brussel is er één verschil. Er zijn van het laatste deel van zijn leven geen gedocumenteerde getuigenissen. Informaties over zijn leven en de omstandigheden zijn een fundament om de daden van deze hoofdpersoon te kunnen beoordelen. Dit is een taak van de biograaf die het volledige leven van Vesalius moet weergeven.

De lacunes in het leven van vele illustere personen zijn meestal aangevuld, zonder dat men zich bewust was van een totaal vacuüm. Wanneer Bataillon ons enkele jaren geleden informeerde over de sinistere opdracht van de jonge priester Juan Serveto: de Inquisitie zond hem naar Duitsland om zijn broer Miguel Serveto naar Spanje te doen terugkeren en om hem daar te kunnen veroordelen ¹⁰⁴. Deze informatie wierp een nieuw licht op het leven van deze man uit Aragon, en op de Geschiedenis in het algemeen, die, zoals Ortega het zei, de geschiedenis is van de levende mensen.

In het geval van Luis Vives, om een andere tijdgenoot van Vesalius te noemen: P. de la Pinta ontdekte onlangs archieven, die niet alleen de Joodse afkomst van deze illustere Valentiaanse humanist aantoonde, maar ook dat zijn vader in 1526 door de Inquisitie tot de brandstapel werd veroordeeld. En in 1528 werd, op bevel van de Inquisitie, het stoffelijk overschot van zijn moeder opgegraven en in het openbaar verbrand. Tot nog toe werd aangenomen dat Vives werd verbannen wegens de pest, maar hij is naar het buitenland gevlucht uit angst.

De hier vermelde invullingen van onbekende aspecten van deze tijdgenoten van Vesalius waren dus totaal onverwacht. Dat was niet volledig het geval bij Vesalius. Zijn bedevaart was immers bekend, maar er ontbraken documenten, die dit bevestigden. Door de onzekerheid en het gebrek aan documenten over zijn verplaatsingen op de Middellandse zee ontstond een legende, die nog aangedikt en vervalst werd door wilde verhalen. Naarmate de schrijvers zich zo konden behelpen over dit suggestief thema, hebben ze alles aangedikt en valselijk ingekleurd met hun fantasie. Wijzelf hadden het geluk om, in het archief van Salamanca, documenten te vinden die de reden van de bedevaart van Vesalius naar het heilig land hebben opgehelderd. Zijn heterodoxie week niet af van de toenmalige theologische interpretaties, zoals het bij Serveto het geval was, maar hij had een meningsverschil met het *statu quo* van Galenus. In elk geval dan toch een heterodoxie (*andersdenken*).

Hierna volgt een samenvattende klassieke biografie van Vesalius, die Fernandez wel laat eindigen in 1559, tot het moment waarbij Vesalius door Philips II werd geroepen naar Parijs om de Franse koning Henry II bij te staan, die in een toernooi dodelijk was gekwetst.

¹⁰³ FERNANDEZ, José Barón (1904-) Spaanse medicus-pediater en Spaanse historicus. Hij kreeg de Vesalius-medaille voor zijn werken over Vesalius.

¹⁰⁴ Wikipedia: Michael Servet (Miguel Serveto, 1511 – 1553). Spaanse arts en theoloog, lijfarts van de aartsbisschop van Wenen. Hij publiceerde 'De Trinitas Erronibus', dat door de Inquisitie als ketterij werd veroordeeld. Hij werd in 1553 te Genève aangehouden en levend verbrand.

Wat voorafging aan de pelgrimstocht. Om het historisch feit van de Jeruzalembedevaart van Vesalius te kunnen beoordelen, willen we de voorafgaande situatie uiteenzetten, en de omstandigheden van zijn reis op de Middellandse zee.

Op 23 augustus 1559 scheepte Philips II met zijn gevolg in. Hij vertrok uit Vlaanderen, en kwam na 15 dagen aan in Laredo, op 8 september. Vesalius was toen 44 jaren oud. Hij had de nimbus van zijn Europese beroemdheid. Hij had daarbij nog het krediet bekomen door zijn assistentie bij de Franse koning Henry II, waar wij al naar verwezen hebben. Zijn status aan boord van het schip, als hoveling, was niet alleen te wijten aan zijn positie als hofarts, maar ook aan zijn schitterende titel van paltsgraaf verkregen bij de abdicatie van keizer Karel, verbonden met een aanzienlijke beloning.

Met deze prestigieuze bagage van Europese allures, met zijn status en persoonlijk fortuin, kwam hij in Spanje aan, vergezeld van zijn vrouw Anna. Vesalius had zo goed als zeker geen officiële benoeming als hofarts of als archiater. Wellicht was hij hofarts (*medico de familia*) een titel die hij ook had aan het Hof van keizer Karel. Dat is althans de mening van Roth volgens zijn uitgebreide Vesalius-biografie. Maar wij hebben nochtans zijn naam niet kunnen vinden in de zogenaamde "Nóminas de Corte" van die periode, zoals die opgenomen is in het archief van Salamanca, en ook niet de manuscripten van de Nationale Bibliotheek van Madrid, waar de namen van het medisch personeel van het Hof vermeld zijn.

Misschien was hij toch aan het Hof wegens zijn persoonlijk aanzien bij Philips II, of ten minste was hij misschien hooggeacht door zijn Spaanse collega's. Deze toeschrijving mag onderstreept worden om de omstandigheden van Vesalius in Spanje te beoordelen ¹⁰⁵.

In die periode was hij deeltijds assistent aan het Hof en deeltijds privéarts. We hebben als schriftelijk bewijs hoogstens één brief aan de bisschop van Limoges, bevestigd door zowel de Franse als de Engelse ambassadeur in Spanje ¹⁰⁶.

In 1561 publiceerde Gabriel Falloppio, ooit nog een oud-leerling van Vesalius, in Venetië zijn "*Observaciones anatomicae*", waarbij hij op enkele manifeste vergissingen van Vesalius wees. Geheel en enkel op zoek naar de wetenschap, onlosmakelijk in deze eeuw waarin de humanisten de meest intieme texturen van de microkosmos onderzochten, kan het Falloppio aangezet hebben om zijn vorige meester te bekritisieren. Vesalius schreef snel een antwoord, en verzond het per diplomatieke weg voor alle veiligheid. Dat hij dit zo kon doen is tevens een bewijs van het vertrouwen dat hij aan het Hof genoot. Zijn repliek droeg de titel "*Anatomicarum Gabrielis Fallopii observationem examen*". Het manuscript werd toevertrouwd aan de Venetiaanse ambassadeur Tiepolo. Hij hield het bij zich om een of andere reden. Intussen was Falloppio overleden. Hoewel deze repliek in hartelijke en vriendelijke termen was geschreven, is het mogelijk dat de lichte kritiek op zijn werk de *Fabrica* hem pijnlijk had getroffen, en dat hij geneigd was tot zwartgalligheid.

Enkele medische historici, zoals O'Malley, hebben in enkele zinswendingen in de repliek van Vesalius aan Falloppius een mogelijke bedoeling gezien van Vesalius om naar Padua, of ten minste naar Italië terug te keren, daar waar hij schreef: "*ik ben overtuigd dat onze kennis zal toenemen op dit gebied, dat ik in mijn jeugd heb verlaten, om mij te wijden aan de Geneeskunde, doorheen de vele oorlogen en reizen (en voegde er nog aan toe) ... onze gezamenlijke school, waarvan de herinnering mij nog altijd dierbaar is.*" Ik kom hier op het gepaste moment terug.

¹⁰⁵ De auteur (J.V.) heeft in zijn boek 'Vesalius Incognitus' (pag. 75) al op deze anomalie gewezen, Het is inderdaad helemaal niet bewezen dat Vesalius in 1559 met het Hof mee naar Spanje is gereisd. Hij was in November 1561 nog in Brussel, en schonk daar zijn huis aan zijn huwbare dochter. Alles wijst er op dat hij pas daarna naar Spanje vertrokken is.

¹⁰⁶ We hebben in ons werk 'Vesalius incognitus' aangetoond, dat hier een misverstand is ontstaan door verkeerde lezing van het einde van de brief: er staat niet (geschreven) te Toledo, maar naar Toledo.

Enkele jaren tevoren had Vesalius in Brussel een weelderige woning laten bouwen, “het Huis van Vesalius “. Dank zij een afbeelding van deze woning, en informatie over de schatting, hebben wij een idee over de buitengewone waarde ervan. Vesalius heeft deze woning, die zo geschikt was voor zijn de uitoefening van zijn beroep, zowel in Vlaanderen als in de Nederlanden, aan zijn dochter Anna geschonken op 6 november 1561, toen hij al twee jaar in Spanje was. Omdat hij op dat ogenblik zijn nieuwe situatie in Spanje genoeg kon inschatten, met een vooruitzicht op zijn toekomst daar.

Begin 1562 gebeurde met prins don Carlos, de enige zoon van Philips II, een ongeluk. We kunnen er hier geen uitgebreide beschrijving van geven, omdat de medische informatie door Lic. Daza Chacon en Dr. Santago Olivares, meer plaats zou innemen dan is voorzien voor dit artikel. Weinig gebeurtenissen zijn zo uitvoerig uitgelegd, omdat men in de Geschiedenis meestal beschrijvingen vindt om het Nationalisme op te hemelen. Hier treft men een onpartijdig, origineel en diepgaand verslag aan. Hume heeft de genezing van de prins aan de Italiaan (sic) Vesalio toegeschreven, die een trepanatie liet uitvoeren. De Engelse ambassadeur was van de zelfde mening. De Belgen Gachard en Wauters hebben de genezing aan hun landgenoot Vesalius toegeschreven. Alle buitenlanders, zonder uitzondering, hebben toen de Spaanse artsen veroordeeld als onbekwaam en bijgelovig, omwille van de vele aderlatingen en purgeringen die de prins moest ondergaan, en de bijtende zalf van de moor Pinterete. Bovendien lieten ze in zijn bed de gemummificeerde stoffelijke resten aanbrengen van de Broeder Diego de Alcalá -een kok van een Franciscaanse klooster- die al vele jaren tevoren gestorven was in een geur van heiligheid. Zij schreven de plotse genezing toe aan zijn miraculeuze kracht.

Jammer genoeg – in tegenstelling met wat gebeurde na het accident van de Franse koning Henry II – heeft Vesalius zelf geen informatie gegeven over de ziekte van de prins Don Carlos, zodat we maar over een eenzijdige beoordeling beschikken. Alle informatie wat de interventie van Vesalius betreft komt dus van vreemdelingen, in het bijzonder van de ambassadeurs aan het Hof te Madrid. Los van de gunstige beoordeling over Vesalius hebben sommigen onder hen, zoals Nobili, verzekerd dat de Spaanse artsen er alles aan deden om de aanwezigheid van Vesalius als raadpleger te minimaliseren. In andere documenten werd de genezing door de trepanatie wel degelijk aan Vesalius toegewezen, namelijk door Dr. Portugues en Bachelor Torres, in tegenstelling tot lic. Daza en de rest van de medici. Uiteindelijk was de oorzaak van de ziekte van don Carlos een zwelling onder de oogleden, waarover zij van mening verschilden, maar die toch genas na een snede met een lancet. Hoewel Lic. Daza voor Vesalius een groot ontzag had en hem een buitengewone man noemde, was de algemene toon van de omringende medici een van meningsverschillen, zo niet van afkeuring. Ongeacht de andere voorvallen was de ziekte van don Carlos een bron van wrijving tussen Vesalius en de Spaanse artsen.

Ondertussen was Falloppio overleden, op 3 oktober 1562. Vesalius had zijn dood van zijn opvolger kunnen voorzien, zelfs vóór zijn aankomst in 1559, zoals O'Malley opmerkte. Want toen al leed Falloppio aan tuberculose, waaraan hij stierf na een longaandoening. Men kan zich afvragen of Vesalius deze informatie had, zodat hij, zoals alle Vlamingen onder druk van de vijandige omgeving, dacht aan een terugkeer naar de leerstoel te Padua, die hij in zijn jeugd had verlaten. Dit kon van invloed zijn op de termen die hij in zijn schrijven uitdrukte.

De rest van het jaar 1563 heeft Vesalius zich gewijd aan zijn professioneel werk. Het laatste bewijs hiervan was een consultatie van een Engelse ambassadeur.

De pelgrimstocht. We zijn gekomen bij het ogenblik waarop onze beroemde anatoom zijn fameuze pelgrimstocht begon. Dit gebeuren is verweven met de voorafgaande omstandigheden. Het is bekend dat hiermee in de loop van de tijd verschillende verhalen en verzinsels over de werkelijke oorzaak verweven zijn. De meest gekende is dat de Inquisitie hem ter dood had veroordeeld omwille van het opensnijden van een Spaanse edelman. Vesalius had hem bij zijn

ziekte bijgestaan, en in de mening dat hij overleden was, wilde hij hem opensnijden, maar toen bleek dat het hart nog klopte. Het feit dat de man nog leefde gaf de Inquisitie de mogelijkheid om tussen te komen. Na zijn ter doodveroordeling kon door tussenkomst van Philips II deze straf omgezet worden tot een verplichte bedevaart naar het Heilig Land. Het schijnt dat dit interessante verhaal van (de Franse hofarts) Ambrosius Paré kwam. De meeste geneeskunde-historici hebben deze mogelijkheid niet voor waar gehouden, en evenmin de varianten. Vooral de Spanjaarden verwierpen dit idee. Vooral Hernández Morejón was hierover verontwaardigd.

Er was daarnaast een informatie afkomstig van de grote botanicus L'Ecluse, beter bekend als Clusius, die te Madrid aankwam de dag na het vertrek van Vesalius, volgens anderen nog op de zelfde dag. Volgens Clusius, die het vernam van Carlos de Tisnacq, president van de Raad van de Nederlanden in Madrid, en buurman van Vesalius te Brussel, kon de grote anatoom niet wennen aan het Spaanse leven. Hij werd ziek en herstelde moeizaam, waarna hij wenste het Heilig Land te bezoeken vooraleer te sterven. Het vroeg om toelating van Philips II, die hem dit toestond wegens deze omstandigheden. Clusius maakte geen enkele melding van een dissectie van een nog levende edelman. Tot zover dus wat de historici verhaalden over het leven van Vesalius en de motieven van zijn pelgrimstocht.

.....

In het jaar 1961 reisden we naar het archief van Simanca. Wij konden daar drie documenten ontdekken die de motieven van de reis hebben uitgeklaard. Ten slotte gaven zij ook het geschreven bewijs van Vesalius' aanwezigheid in Jeruzalem. Er bestond nog toe geen enkel bewijs-document van.

Het eerste document is een brief van Philips II aan zijn ambassadeur in Venetië. (Simancas, Seccion Estado Venecia. Bundel 1325, pag. 68.)

Dit luidt als volgt:

De Koning./

Núm. 68/

Secretaris Garcihernández onze bediende. /Doctor Vesalius, die ons dierbaar is / hij was medicus van mijn vader de keizer, die in de glorie is, en nu de mijne, / die zijn majesteit en mijzelf heeft gediend, en nog dient, waarom ik aan hem gehecht ben/ uit welwillendheid om hem aan te sporen en de danken, en aangespoord door devotie, gaat naar Jeruzalem om het Heilig Graf van onze Zaligmaker, met mijn gratie en toelating, wij bevelen dat u hem de weg wijst om hem goede doorgang te verlenen, en wat er ook mag gebeuren, om hem te helpen en te steunen als aan mijn bediende, zodat hij kan gaan en terugkomen, in alle zekerheid, en zo snel als mogelijk, zodat hij spoedig kan terugkeren om zijn dienst bij mij voort te zetten, alsof het voor mij was.

De Monzon, Januari 1564.

De tweede brief is een antwoord aan de vorige, geschreven te Venetië op 13 maart, en gericht aan Philips II. (Simancas Estado Venecia. Leg. 1325, fol. 10).

We laten het eerste deel weg, omdat dit gaat over de bezetting van Moldavië¹⁰⁷ door 'de Turk', zoals men in die tijd schreef. De paragraaf die handelt over Vesalius luidt aldus:

"De doctor Vesalius is hier aangekomen de 1ste van deze maand, in goede omstandigheden, zodat hij geen tijd zal verliezen voor zijn reis, hij zal met deze schepen naar Cyprus varen, zeer goed voorzien, en vergezeld tot Jeruzalem. Hij zegt dat hij zo spoedig mogelijk zal terugkeren, de Ambassadeur Paulo Tiepoli en een broer van Juan Soranzo hebben hem zo goed mogelijk

¹⁰⁷ Moldavië: het Oostelijk deel van het huidige Hongarije. Fernandez had beter rekening gehouden met deze oorlog en ons hierover uitleg gegeven, te meer omdat de Turken ook ter zee vochten

geholpen, uit zeer goede wil om uwe Majesteit te dienen, moge zijne Hoogheid bewaard en gezegend zijn voor lange tijden met de groei van meer koninkrijken en onderdanen.

Vanuit Venetië, 13 Maart 1564. /

S.C.R.M. (dienaar van zijne koninklijke Majesteit?)

Bediende van Uwe Majesteit, met kussen van uw koninklijke voeten en handen / Garcihernandez.

We hebben hier al uiteengezet wat we weten over de periode vóór de pelgrimstocht van Vesalius, omdat we anders zijn plan en leefwereld niet kunnen begrijpen, met het doel van het herbeleven, zoals Ortega het noemde. Ik realiseer mij dat dit niet gemakkelijk is. Zich inwerken in een sociale leefwereld, in de omgeving van Vesalius, is een moeilijk werk voor iemand die als ik onervaren is in deze discipline.

Men kan de belangrijkste interpretaties over de pelgrimstocht tot twee herleiden.

De ene, vooral vertegenwoordigd door O'Malley, stelt voorop dat de illustere anatoom zijn vertrek uit Spanje had gepland om naar Padua te gaan, en daar zijn leerstoel terug in te nemen, die vacant geworden was door het overlijden van Palloppio. Vesalius kon niet aarden in Spanje, door het zeer laag niveau van zijn medische omgeving, en de houding van zijn Spaanse collega's tegenover hem. Zeker, de anatomische kennis was er gehinderd door religieuze motieven, en dus niet zo geëvolueerd als in Italië. Bijvoorbeeld had Juan de Aragon in 1391 aan de Universiteit van Lerida enkel het recht gegeven om "eens om de drie jaar" het kadaver van een misdadiger te mogen ontleden. Zo was de anatomische kennis toen in Spanje niet veel minder dan een illusie.

Zo vernemen we, niet van een buitenlander, maar van onze landgenoot Juan de Valverde, tijdgenoot van Vesalius, en auteur van het fameuze en nu zeldzaam geworden werk '*Historia de la composition del cuerpo humano*' gedrukt te Rome in 1556, in zijn opdracht aan Broeder Juan de Toledo, aartsbisschop van Santiago: "*Wegens het groot gebrek in ons land aan mensen die de anatomie begrijpen, bij gebrek aan dode lichamen, omdat er weinigen naar Italië gaan waar zo iets niet ongewoon is..*"

De ziekte van de prins Don Carlos gaf aan Vesalius ook geen schitterend uitzicht op onze geneeskunde, met de zalven van Pinterete, al die purgeringen en aderlatingen, volgens de opvattingen van die tijd. We mogen aannemen dat Vesalius een lage dunk had van de geneeskunde in Spanje.

De tweede bevestiging van de houding van de Spaanse medici tegenover de grote anatoom, is gelijklopend. Er was een vijandig klimaat ontstaan tegenover de Vlamingen, wanneer keizer Karel zich in Spanje terugtrok in gezelschap van de (Vlaamse) heer van Chièvres. Anderzijds kon het prestige van Vesalius zwaar wegen op zijn collega's, omdat hij blijkbaar het cliënteel van de diplomaten inpalmdde, zoals blijkt uit de documenten waarover we beschikken. Het gaat ook over het oordeel van onze eigen doctor Daza, die als chirurg de meerdere was tegenover Vesalius: maar Philips II nam Vesalius in zijn eigen koets persoonlijk mee van Madrid naar Alcalá, naar het ziekbed van zijn zoon Don Carlos. Dat zijn allemaal elementen die de jaloezie van zijn collega's hebben aangewakkerd, een typische eigenschap van Spanjaarden, die al eerder opgemerkt zijn door Feijo en Marañón.

Naar onze mening is het mogelijk dat Vesalius daarom uit ongenoegen uit Spanje weg wilde, om zijn verblijf daar te onderbreken, niet zozeer om Spanje definitief te verlaten, maar op een heimelijke manier, om de koning te misleiden over zijn echte voornemens. De trouwe dienst van zijn voorouders, de van Wesele's, gaat terug tot het Hof te Oostenrijk niet alleen van zijn vader als hof-apotheker van keizer Karel, maar ook van zijn grootvader Everaert Wesele, medicus van Aartshertog Maximiliaan van Oostenrijk. Wie, zoals Vesalius, zijn voornaamste werk '*De Humani Corporis Fabrica*' heeft ingeleid met een opdracht '*Aan de goddelijke Karel V*', en wie zijn '*Epitome*' heeft opgedragen aan Philips II, -op dat ogenblik zijn koning-, en wie ook nog tot de

adelstand is verheven als paltsgraaf, voor hem lijkt het niet redelijk om zijn Monarch zo om de tuin te leiden. Dat was ook niet in de geest van die tijd. De trouwe houding van zijn tijdgenoot Bernal Diaz, soldaat en kroniekschrijver over de verovering van Nieuw-Spanje getuigt hiervan. Aan het Hof waren veel slechte gedragingen, maar boven alles uit bleef getrouwheid aan de koning onverwoestbaar. En als bevestiging van deze gedachten, hier zijn dan de tot nog toe onuitgegeven brieven, waarin Philips II zich uitliet over de intentie van Vesalius.

En wat betreft het verzinsel, als zou de pelgrimstocht het gevolg zijn van een veroordeling van de Inquisitie, er is hiervan geen enkel bewijs. De naam van Vesalius staat immers nergens op een lijst van veroordeelden, noch in het werk van Llorente over de Inquisitie, noch in de papieren van de Inquisitie ¹⁰⁸.

Dat feit is aanvaard door de meerderheid van de historici, en is nu bevestigd door twee brieven, die wij voor de eerste maal tonen, waarin Philips II letterlijk schrijft aan zijn ambassadeur te Venetië: *“hij was medicus van mijn vader de keizer, die in de glorie is, en nu de mijne.., uit welwillendheid om hem aan te sporen en de danken, en aangespoord door devotie, gaat naar Jeruzalem “* etc., en voegt er aan toe: *“met mijn welgevallen en toelating..”* en verder: *“om hem goede doorgang te verlenen, en wat er ook mag gebeuren, om hem te helpen en te steunen als aan mijn bediende, zodat hij kan gaan en terugkomen, in alle zekerheid, en zo snel als mogelijk, zodat hij spoedig kan terugkeren om zijn dienst bij mij voort te zetten, alsof het voor mij was.”*

Indien er werkelijk een veroordeling was door de Inquisitie, of zelfs in het geval dat een straf onder druk van Philips II zou verzacht zijn (zoals sommigen beweren), dan zou hij zich niet in deze termen hebben uitgedrukt. Het was niet het temperament van de koning om een dwangmaatregel tegenover de Inquisitie te nemen. Hoe dikwijls heeft de Franse ambassadeur, de bisschop van Limoges, niet aangedrongen bij de koning tot verzachtende maatregelen voor zijn veroordeelde landgenoten. De koning heeft telkens geantwoord dat hij niet tussen beide zou komen bij de veroordelingen door de Inquisitie.

We mogen er herinneren aan het bekende feit, dat in 1559, op 8 oktober, Philips II aanwezig was op een nationale ceremonie, waarbij een aantal veroordeelden in processie voorbij kwam, waaronder een Florentijnse edelman, ooit een beschermeling van keizer Karel, genaamd Carlos de Seso ¹⁰⁹. Deze wendde zich hooghartig tot de koning, en zegde; *“Hoe kan een edelman zoals U een edelman als ik aan deze monniken overleveren?”* De koning antwoordde op luide toon: *“Ik zou zelfs mijn eigen zoon uitleveren tot de brandstapel, als hij zo pervers zou zijn als u”*. Het lijkt dus niet logisch om tegenover dit antwoord aan een beschermeling van zijn vader, aan Philips II een dergelijke bescherming van Vesalius toe te wijzen.

De aanbevelingsbrief van Philips II voor Vesalius is gedagtekend te Monzon en januari 1564, maar zonder de dag verder te specificeren. Maar er is een limiet, op 24 januari, waarop de koning de vergadering van de Aragonese hovelingen beëindigde.

Onze grote anatoom vertrok dus het meest waarschijnlijk in februari. Hij kwam aan te Venetië op 10 maart, volgens een bevestigende brief vanwege de Spaanse ambassadeur in Venetië, en dus niet op de laatste dag van mei, zoals tot nog toe werd verondersteld.

Na deze uitspraken van Philips II en zijn vertegenwoordiger te Venetië, is het evenmin waard om rekening te houden met de speculaties over een reis naar Padua om zijn leerstoel daar terug in te

¹⁰⁸ Een wat vreemde redenering, en tegengesteld aan deze over het ontbreken van Vesalius op de loonlijst van de koning.

¹⁰⁹ Rond 1550 verzamelde de Italiaan Carlos de Seso een aantal Spaanse protestanten rond zich te Valladolid. Bron: W. Thomas, *Een spel van kat en muis .. de Inquisitie in Spanje*. Pag. 32.

nemen. Ook niet bij zijn gesprekken met zijn vrienden te Venetië. Vesalius vertrok naar Cyprus, waarschijnlijk vóór 20 maart, volgens de brief van de Secretaris Garcihernández, van de 13de van die maand, waarin hij schreef: *“hij zal met zulke goede vooruitzichten geen tijd verliezen voor zijn reis”*.

Het overlijden van Vesalius.

Er zijn verschillende versies over de reis van Vesalius naar Jeruzalem. Een van de meest waarschijnlijke is deze van Pietro Bizarus, die -vrij vertaald- aldus getuigde: *“Wat zullen we zeggen over Vesalius, de prins van de anatomen? Kort na zijn aankomst te Cyprus, in april 1564, met Malatesta de Rimini, ontving hij van de Senaat te Venetië een aanbod om als opvolger van Falloppio, de leerstoel in de anatomie in Padua terug in te nemen, verbonden met een hoog loon. Toen Vesalius uit Jeruzalem terugkeerde, stak er een hevige storm op, die het schip dwong om te landen in Zakynthos; hij werd ziek en stierf kort daarna, op een ellendige plaats, op een eenzame plek; kort na zijn dood kwam een Adriatisch schip aan op de zelfde plaats; onder de passagiers bevond zich een goudsmid uit Venetië die langs het strand wandelde, toevallig op de zelfde plaats waar Vesalius op sterven lag. Hoewel hij hem niet kende, heeft hij hem toch geholpen. De inlanders daarentegen weigerden alle hulp, omdat ze schrik hadden van de pest die toen het land teisterde, of wel wegens hun wilde en onmenselijke aard. Toen Vesalius dood was, verkreeg de goudsmid na veel smeken en tegen een grote som geld, een stukje grond om er hem te begraven. Dit relaas is mij gegeven door deze goudsmid, van goed geloof, in aanwezigheid van Julio Borgarucci, een medicus van Urbino, die zijn medische praktijk in Engeland uitoefende, en er veel bekendheid verwierf.”*

De meeste historici waren al van mening dat de schipbreuk, met Vesalius aan boord, gebeurde op de terugreis uit het Heilig Land, hoewel ze er tot nog toe geen schriftelijk bewijs van hadden. Als resultaat van onze opzoekingen in het archief van Simancas vonden we een brief in het Italiaans, van de kapelaan (bewaker) van het Heilig Land en apostolische vicaris, gericht aan Philips II, op 29 juni 1564. In vertaling luidt als deze als volgt:

“Heilige en Koninklijke Majesteit, werkelijke afbeelding van de katholieke en oude religie, met alle reverentie de koninklijke inborst van Uwe Katholieke Majesteit aanziende en vererende, die in elk koninkrijk en op alle plaatsen door onwaardige beschavingen bij het glorieus Graf van Christus, en altijd geëerbiedigd, en niet ophoudend te bidden voor uw welzijn, en waardoor alle rebellen tegen het gezegde oude geloof onder Uwe koninklijke voeten, en door de ijver van de heer Jacinto. De doctor Vesalius, vrome pelgrim in Jerusalem, drager van deze(brief) heeft vanwege de Eerwaarde bisschop van Cuenca, de werkelijke vrijgevigheid van de 500 dukaten, bestemd voor de katholieke eredienst in uw koninkrijk Jerusalem, als steun voor deze heiligdommen, levende en werkelijke spiegels van onze verlossing, verheven door de aanwezigheid van God mens geworden, en geheiligd door zijn kostbaar bloed voor onze ellendige zonden vergoten, onze Verlosser, bewaker van de ziel van Uwe Katholieke Majesteit, in deze wereld in gratie en na vele en gelukkige jaren in het glorieus Paradijs. De eerbiedwaardige bisschoppen van Concha en onze generaal, betuigen als gedaan in naam van Uwe Majesteit, en ikzelf als uw bediende, voorzichtig vragend aan uw voeten voor het heil van het Heilig Land en heel de christenheid, aldus de punten van uw handen kussend, voor het Concilie van de Heilige Verlosser, van uit de heilige Berg Sión, in Jeruzalem, op 29 Mei 1564.”

Zo beschikken we nu over een geschreven bewijs van het verblijf van Vesalius in Jeruzalem en hoe hij, volgens deze brief waarvan hij zelf de drager was, zich ten minste tot 29 mei in het Heilig Land bevond. Deze brief toont bovendien aan dat Vesalius er aan dacht om terug te keren naar Spanje, en niet naar Padua zoals men tot nog toe dacht. Want het was niet logisch om de brief bestemd voor de koning aan te nemen, met het voornemen om in Italië te blijven. We hebben nu ook het

bewijs dat de veronderstelde schipbreuk gebeurde op de terugreis. We zeggen met nadruk ‘veronderstelde’, want als dat zou gebeurd zijn, zou deze brief moeilijk bewaard gebleven zijn. Maar het schip kwam wel degelijk aan op het eiland Zante, het meest zuidelijke van de Ionische Griekse eilanden, het antieke Zakynthos, dat nu onder die oude naam bekend is. Zante viel vanaf 1484 onder de Republiek Venetië. Het eiland werd wegens zijn elegantie de Bloem van het Oosten genoemd. Zijn klimaat, zijn omgeving en de vruchtbaarheid van het land droegen daartoe bij.

Nicolás Barbanis, een apotheker uit Zante, heeft minutieuze opzoekingen verricht om de plaats te vinden waar Vesalius aan land kwam. Hij kwam tot het besluit dat dit gebeurde in de omgeving van ‘Kalogherata’, aan de kust van de golf van Lagana, dat in de 16de eeuw Porto Peloso genoemd werd. Volgens Dr. Sartón werd Vesalius begraven in die omgeving, en daarna in de katholieke kerk van Santa Maria de la Gracia, de 15de oktober 1564. Dit komt overeen met de populaire traditie van het eiland. Volgens de werken van Dr. Sartón en de apotheker Sr. Barbianis hebben we ook iets zeer verrassend vernomen: dat volgens deze traditie niet alleen Vesalius in deze kerk begraven ligt, maar ook dat 20 jaren tevoren op de zelfde plaats Cicero werd begraven. Als we ermee rekening houden dat er tussen de dood van Cicero en Vesalius wel 1607 jaren liggen, en tussen de twee begrafenissen maar 20 jaar; dit is werkelijk verbijsterend, zo ver verwijderd van de gewone plaatsen van hun bezigheden. We permitteren ons dus hierover een kleine uitweiding, wegens de charme van het verhaal en om andere redenen die later volgen.

Door een uitwijzingsbevel van de wraakzuchtige Marcus Antonius werd Cicero tot de ballingschap gedwongen. Hij was uit zijn villa Tuscolano vertrokken aan boord van een schip, samen met zijn broer, toen een tegenwind hem weer op het land sleurde tot in de omgeving van de berg Circeo, waar hij, vanaf de zee ter hoogte van zijn villa Formiana, in Formia, verplicht was om te stoppen op de weg van Rome naar Napels, waar men nu nog het witte kasteel van Gaeta aan de horizon kan zien. Dit kasteel was toen een vooruitgeschoven post van ons Koninkrijk van de twee Siciliën. De huurmoordenaars van Marcus Antonius hebben hem daar opgespoord en konden hem gemakkelijk doden. Zijn hoofd werd overgebracht naar Rome en daar vastgemaakt aan het Forum, goed in het zicht van zijn ‘Catilinarische’ aanhangers. Maar zijn lichaam, of zijn assen, werden door zijn zoon of zijn slaaf, of beiden overgebracht naar Griekenland, dat zij wegens de nabijheid goed kenden. Zakynthos bood, door zijn isolement, een zekerheid dat men er de veroordeling door Marcus Antonius niet kende. Het graf van Marcus Tullio Cicero werd ontdekt in 1544, toen de fundamenten van een klooster moesten uitgegraven worden. De assen werden dan overgebracht naar de kerk van Santa Maria de la Gracia. In 1556 heeft Ligamineus een folder uitgegeven, waarvan een exemplaar bewaard is gebleven in het British Museum. Daarin werd het grafchrift en de urne met de assen beschreven, en in het klein enkele tranen. Deze auteur waarborgde de authenticiteit van het beschrevene, want hij verklaarde zelf de urne gezien en aangeraakt te hebben.

Deze coïncidentie van de graven is buitengewoon. Het is nog altijd verbijsterend, dat het juist Cicero is, de grootmeester van het Latijn, die om zo te zeggen in een verloren eiland rust, en daar onverwacht gevolgd werd door een van zijn beste volgelingen, na hun beider dood. Vesalius, die de paden van Petrarca heeft gevolgd, was een humanist. Dat is niet verwonderlijk, want Vesalius was in zijn jeugd een leerling aan het beroemde drietalig college te Leuven, een instelling die althans in het begin, de geest van Erasmus inademde. Maar om het humanisme van Vesalius beter in te schatten, moet verwezen worden naar zijn schrijfstijl in de *Fabrica*. Hij verliet het oudere Latijn van zijn geleerde tijdgenoten, en schreef in een stijl die zeer dicht deze van Cicero benaderde. Vesalius werd natuurlijk wel bestempeld als een humanist, maar zijn taal was begrensd door de praktische doeleinden van zijn werk. Twee Spaanse anatomische publicaties uit zijn tijd zijn in onze inlandse taal geschreven met dit voorwendsel: zowel door Bernardino Montaña de Montserat, in zijn *“Libro de la Anatomia del hombre”*, als door Juan Valverde in *“Historia de la Composition del Cuerpo Humano”*. In zijn inleidende opdracht aan de kardinaal

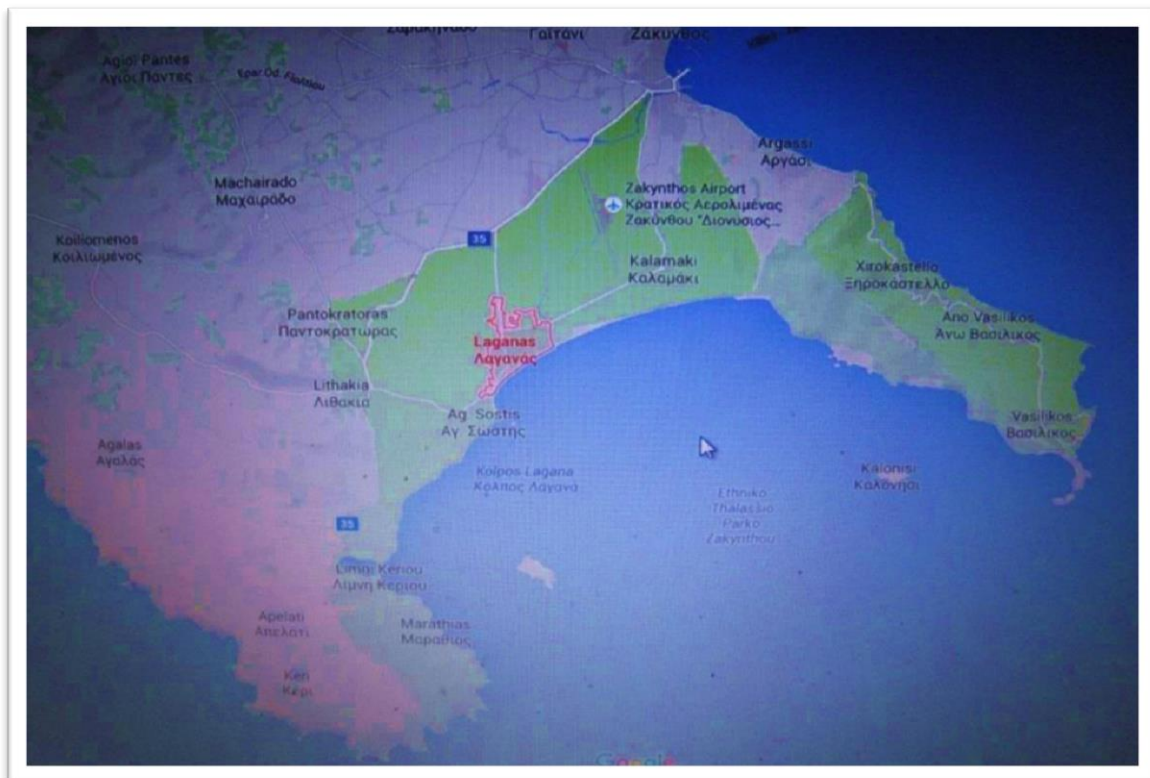
aartsbisschop van Santiago, hier reeds vermeld om andere redenen, schreef hij aldus: *“Wegens het nadeel berokkend aan heel de Spaanse natie, deels voor de chirurgen, deels door het gebrek aan kennis van het Latijn, en deels omdat Vesalius te onduidelijk schreef om goed begrepen te worden, lijkt het mij aangewezen om dit werk te schrijven in onze eigen taal”*.

Ik heb hier deze uitweidingen over Cicero en Vesalius geschreven, perfect verantwoord door de grote gelijkenis met deze anatoom, en de schitterende denkwijze van de humanisten. Daarom heeft Laion Entralgo, met zekerheid bevestigd dat Vesalius een man was van de Italiaanse Renaissance.

Om te eindigen vermelden we nog dat de stadsraad van Zakynthos de Belgische anatoom huldigde door zijn naam te geven aan een plein in deze stad, gelegen bij het stedelijk ziekenhuis. Volgens informatie van de openbare bibliotheek van Zante werd deze stad vernietigd in 1953 door een aardbeving, gevolgd door een grote brand. Na de heropbouw van de stad werd de naam van Vesalius dan gegeven aan een plein gelegen bij de openbare bibliotheek. Ik heb mij niet kunnen informeren of een of ander anatomisch werk van Vesalius zelf zich in de verwoeste bibliotheek bevond.

De Brusselse anatoom stierf nog vóór hij 50 jaar oud werd, in de ongelukkige omstandigheden zoals hier uiteengezet. Een scherpe geest, zo een nauwlettende vorser van de natuur, wellicht heeft hij in zijn laatste uren het gezang van de “Arpyai” kunnen horen. Dat zijn de vogels die volgens de legende van de Argonauten, alleen in Zante en de naburige eilanden de Strophaden te vinden zijn.

In de omgeving van Kalogherata bij de golf van Lagana waar Vesalius stierf, is een kleine herdenkingszuil opgericht met het volgende opschrift: *“Hier in Kalogherata, in 1471, werd het klooster van de Franciscanen opgericht. In deze eenzame omgeving leed de grote anatoom Andres Vesalio een schipbreuk en stierf er in 1564.”*

De golf van Lagana, waar Vesalius zou gestorven zijn (hier in het groene deel).
De stad Zakynthos ligt aan de N-O-zijde ervan, buiten dit gebied.